

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Andrea Hisemová

Ostravští horníci po velké politickospolečenské změně (1989).

Sebereflexe vlastního života

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce: doc. PhDr. Blanka Soukupová, CSc.

Praha 2020

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Toto prohlášení a souhlas budou signovány vlastnoručním podpisem.

V Praze dne 6. 8 2020

Podpis:

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Blance Soukupové, Csc. za její ochotu a cenné rady. Zároveň bych ráda poděkovala všem účastníkům mého výzkumného projektu, bez nichž by tato práce nevznikla.

Obsah

1	Cíl práce, teoreticko-metodologická východiska, profily aktérů	7
1.1	Cíl práce	7
1.2	Teoreticko-Metodologická východiska.....	7
1.2.1	Výzkumné metody	7
1.2.2	Teoretické ukotvení	9
1.3	Aktéři výzkumu.....	11
1.4	Profily aktérů.....	12
	Pan Evžen	12
	Pan Petr.....	13
	Pan Mojmír.....	13
	Pan Prokop.....	14
	Pan Svatopluk.....	14
	Pan Horymír	15
	Pan Bedřich	15
	Pan Jarmil	16
2	Dějiny hornictví na Ostravsku ve světle vybraných titulů	16
2.1	Ostravsko jako součást Ostravsko-karvinského revíru	17
2.2	Dějiny hornictví na Ostravsku	18
2.2.1	Počátky dolování uhlí	18
2.2.2	Období průmyslové revoluce a industrializace.....	19
2.2.3	Období masové industrializace v letech 1875–1914	22
2.2.4	Období první světové války.....	24
2.2.5	Období první republiky.....	26
2.2.6	Období druhé světové války	28
2.2.7	Období od druhé světové války do sametové revoluce	29

2.2.7	Období přeměny hospodářství na tržní podmínky	36
3	Osudy horníků a hornické Ostravy - sebereflexe	38
3.1	Vzpomínky na život.....	38
3.1.1	Období dětství	39
3.1.2	Školní léta.....	40
3.1.3	Cesta do dolu.....	41
3.1.4	Vzpomínky na pracovní život	44
3.1.5	Vzpomínky na rodinu	50
3.1.6	Vzpomínky na společenskopolitickou změnu v roce 1989	50
3.1.7	Vzpomínky na Ostravu a proměny Ostravy po roce 1989	55
4	Závěry.....	57
5	Seznam použité literatury a zdrojů	58

Klíčová slova:

Ostrava; horník; sametová revoluce; rekvalifikace; orální historie

1 Cíl práce, teoreticko-metodologická východiska, profily aktérů

1.1 Cíl práce

Jako výzkumný projekt své bakalářské práce jsem si zvolila sebereflexi životů horníků na Ostravsku se zaměřením na jejich pracovní život. V ostravském revíru došlo k útlumu dolů již po roce 1989 a horníci tak byli nuceni se rekvalifikovat z hornické práce na jiné zaměstnání nebo přejít na karvinské doly. V současnosti jsou v činnosti poslední čtyři doly OKD: Důl Darkov, Důl ČSM-Sever, Důl ČSM-Jih a Důl ČSA, ale budoucnost těžby uhlí je nejistá a zatím nelze říci, jak dlouho se ještě bude v těžbě pokračovat. Cílem mé bakalářské práce je zjistit, jak horníci hodnotí svou vlastní profesi, jaké je jejich nejtransparentnější životní téma, jak vzpomínají na společenskopolitickou změnu v roce 1989 a zda podle nich došlo k propadu statusu horníka.

1.2 Teoreticko-Metodologická východiska

V této části se zaměřím na výzkumné metody své bakalářské práce. Věnovat se budu také průběhu terénního výzkumu a profilům aktérů.

1.2.1 Výzkumné metody

Orální historie

Stěžejní metodou mého výzkumného projektu je kvalitativní metoda *orální historie*. Vycházela jsem z práce historiků a průkopníků české orální historie Miroslava Vaňka a Pavla Mückeho, především pak z jejich publikace *Třetí strana trojúhelníku, Teorie a praxe orální historie*¹. Orální historii v ní definují následovně: „*Jedná se o řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.*“²

Orální historie tak pomáhá tam, kde se nejrůznější prameny z určitých důvodů nedochovaly nebo byly zničeny. Umožňuje nám poznávat dějiny z pohledu aktérů, kteří

¹ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN 978-80-87398-22-7.

² VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN 978-80-87398-22-7, s. 8

dané období prožili, a jejich subjektivní vzpomínky a vyprávění tak zaplňují mezery, které ve výkladu historie vznikly.³

Středobodem orální historie je tedy paměť, která může nést význam, a úkolem badatele je význam rozklíčovat. Činí tak za pomoci rozhovorů, na které by měl být dobře připraven a které zaznamenává video či audio formou. Rozhovory je nutné posléze zpracovat, tedy přepsat a shrnout či okódotovat.⁴

Orální historie se jakožto kvalitativní výzkum nezaměřuje na hledání obecných závěrů pomocí kvantifikujících metod, jako jsou dotazníky či náhodné výběry. Naopak se snaží zachytit a analyzovat prožitky a postoje dotazovaných ve své jedinečnosti a následně je srovnávat s dalšími prameny. Cílem badatele sice není vyvozování obecně platných zákonů, přesto však nemá rezignovat na jakékoli usuzování.⁵ „*Interpretace a publikace výsledků je naopak jeho bytostným právem a povinností.*“⁶

Komparace

Další metodou, kterou jsem ve svém výzkumu využila, je metoda komparace. Díky této metodě je možné sledovat rozdíly či shody mezi zkoumanými objekty. Při využití komparace je nutné stanovit si následující: „*1. definovat co nejpřesněji objekt komparace; 2. určit, jaké cíle aplikací komparativní metody sledujeme; 3. stanovit kritéria, hlediska, „rozměry“, podle nichž bude možno objekty komparace analyzovat; 4. vyjasnit si vztah komparativního postupu k časové ose, k chronologii.*“⁷ Předmětem porovnávání mé práce jsou vzpomínky aktérů na nejrůznější sféry jejich života (dětství, vyučení, nástup do

³ Fakulta humanitních studií. Co je orální historie? *Orální historie – soudobé dějiny* [online]. Poslední změna: 8. prosinec 2014. [Cit. 16.7.2020]. Dostupné z: <https://ohsd.fhs.cuni.cz/OHSD-42.html#:~:text=Or%C3%A1ln%C3%AD%20historie%20jako%20jedna%20z,informac%C3%AD%20o%20ur%C4%8Dit%C3%A9%20historick%C3%A9%20ud%C3%A1losti>.

⁴ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN 978-80-87398-22-7, s. 8

⁵ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN 978-80-87398-22-7, s. 13

⁶ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN 978-80-87398-22-7, s. 13

⁷ HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty pedagogických a filozofických fakult studijního oboru učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů - dějepis*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství), s. 235

hornického povolání) a také reflexe období před a po sametové revoluci ve vzpomínkách aktérů.

Individuální narativní rozhovor

Jako metodu sběru dat jsem použila kvalitativní výzkumnou metodu ve formě individuálního narativního rozhovoru. Základem narativního rozhovoru je volné vyprávění aktéra (narátora) na dané téma s minimálním zásahem tazatele. Z toho důvodu je důležité najít narátora „*u něhož je jistota, že bude schopen vyprávět.*“⁸ Na začátku rozhovoru se snažíme získat důvěru subjektu výzkumu tím, že mu představíme téma a význam výzkumu. Narátor poté vypráví o svém životě či tématu, které výzkumníka zajímá. Tazatel by měl po celou dobu rozhovoru narátora povzbuzovat k vyprávění. Po ukončení vyprávění se tazatel snaží vyjasnit nevyjasněné odpovědi. V poslední fázi rozhovoru se tazatel zaměřuje na schopnost narátora vysvětlovat své osobní záležitosti. Narátor tak může odpovídat na otázky typu proč, aby tak objasnil významové struktury, které se předtím nedostaly na povrch.⁹

Díky této kvalitativní výzkumné strategii mohou aktéři volně vyprávět o svém životě, což mi umožní prozkoumat, jaké životní etapy a témata jsou pro narátory důležité.

1.2.2 Teoretické ukotvení

Paměť

Jak bylo zmíněno výše, jádrem metody orální historie je paměť, a proto i já ve své bakalářské práci vycházím z paměťových studií. Téma paměti se začalo v sociálních a humanitních vědách zkoumat přibližně od 20. let 20. století.¹⁰ Nejvýznamnějším teoretikem, od jehož koncepce paměti se pak odvíjela řada dalších, se stal francouzský filosof a sociolog Maurice Halbwachs. Podle něj paměť není věrným otiskem reality, ale je sociálně podmíněna, tzn. utváří se a reprodukuje v lidmi vytvořených sociálních rámcích, bez nichž by člověk nemohl rozpoznávat a lokalizovat vzpomínky. Halbwachs paměť rozlišuje na individuální a kolektivní. Tvrdí, že „*naše vzpomínky zůstávají za každých okolností kolektivní a jsou nám připomínány ostatními, i když se týkají událostí, na nichž jsme se podíleli sami, nebo věcí, které jsme viděli pouze my. Je to tím, že ve skutečnosti nikdy nejsme*

⁸ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2, s. 177

⁹ Tamtéž

¹⁰ ŠUBRT, Jiří, MASŁOWSKI, Nicholas a LEHMANN, Štěpánka: Maurice Halbwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti. In: *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2689-5, s. 15

sami. Vždy v sobě a s sebou neseme určitý počet různých lidí, a není proto bezpodmínečně nutné, abychom u vzpomínaných událostí byli fyzicky přítomni jako samostatné osoby.“¹¹

Halbwachs tedy tvrdí, že individuální paměť nemůže existovat sama o sobě, vždy je strukturovaná pamětí kolektivní. Osobní vzpomínky tak mají „svůj původ v myšlení skupiny, v komunikaci a interakci, které v jejím rámci probíhají.“¹²

Na Halbwachsovu koncepci kolektivní paměti navazuje řada dalších autorů, kteří více či méně kladou důraz na kolektivistickou premisu jeho teorie. Jedním z navazujících autorů je historik Pierre Nora, podle kterého se vlivem modernizace společnosti kolektivní paměť rozpadá. Paměť se čím dál tím méně prožívá kolektivně a přesouvá se na individuální úroveň. Opravdová paměť, nesená sociální skupinou a žijící v každodenní komunikaci byla podle Nory uchvácená historií, která je institucionalizovaná a svázaná s evropskou státností (národem) tak, že ospravedlňuje existenci národní identity. Tato paměť již není prožívána vnitřně, a proto potřebuje vnější hmotné opory – tzv. místa paměti, v nichž společnost ukotvuje svou paměť.¹³

Další z významných autorů, který navazuje na Halbwachsovu teorii paměti, je německý egyptolog Jan Assman. Společně se svou ženou Aleidou Assmann rozpracoval teorii kulturní paměti, kterou charakterizuje jako „souhrnné značení všeho vědění, jež řídí jednání a prožívání určité společnosti ve specifickém rámci vzájemného působení a jež se předává z generace na generaci opakovaným osvojováním a zasvěcováním.“¹⁴

Kulturní paměť se vztahuje k fixním bodům v minulosti (např. osudové události dějin), je společensky kodifikovaná, ustálená. Vzpomínky na tyto události se udržují

¹¹ HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a Marie JAISSON, ed. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. Klas (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-016-2, s. 51

¹² ŠUBRT, Jiří, MASŁOWSKI, Nicholas a LEHMANN, Štěpánka: Maurice Halbwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti. In: *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2689-5, s. 25

¹³ NORA, Pierre: Mezi pamětí a historií: problematika míst. In: MAYER, Françoise, BENZA, Alban a HUBINGER, Václav (ed.). *Antologie francouzských společenských věd: politika paměti*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 2010, s. 11

¹⁴ ASSMANN, Jan: Kolektivní paměť a kulturní identita. In: KRATOCHVIL, Alexander, (ed.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015. ISBN 978-80-7470-109-2, s. 51

prostřednictvím nejrůznějších textů, památníků, obřadů či veřejných vystoupení a úvah.¹⁵ Vedle kulturní paměti Assman rozlišuje paměť komunikativní, která se vztahuje k nedávné minulosti a která je předávána ústně. Tato paměť je založena na každodenní komunikaci, která není organizovaná ani vyhraněná. Každodenní komunikace probíhá mezi velkým množstvím skupin, které tak vytváří nespočet kolektivních sebeobrazů a pamětí.¹⁶ Sdílená, komunikativní paměť, na kterou se orální historie zaměřuje, se po uplynutí zhruba osmdesáti let (tj. v době, kdy odchází nejstarší generace pamětníků) mění v paměť kulturní, tedy v oficiální podání dějin. Pro vztah mezi oběma pamětmi je charakteristický fenomén tzv. floating gap, tedy plynoucí proluka, během které paměť ještě není ustálená.¹⁷ Tato proluka s každou další generací plyne směrem dopředu.¹⁸

1.3 Aktéři výzkumu

Pro svůj výzkumný projekt jsem oslovila celkově čtrnáct bývalých či současných horníků, z nichž deset souhlasilo s rozhovorem. Rozhovory probíhaly v období od listopadu 2019 do března 2020. Další rozhovory bohužel nemohly proběhnout z důvodu pandemických omezení v souvislosti s koronavirovou krizí.

První rozhovor proběhl s mým strýcem, díky kterému jsem dostala kontakty na dalších pět potenciálních aktérů.¹⁹ Čtyři z nich však účast na výzkumu z časových i jiných důvodů odmítli. Jsem si vědoma toho, že mé příbuzenství s jedním z aktérů mohlo ovlivnit kvalitu výzkumu. Jsem však přesvědčená, že jsme se snažili být co nejdříve otevření a upřímní a nedošlo tak k významnému zkreslení výsledků výzkumu.

Další z rozhovorů proběhl se dvěma průvodci Hornického muzea Landek Park. Rozhovor mi posloužil jako vstupní brána do světa hornictví, pánové mě stručně obeznámili

¹⁵ ASSMANN, Jan: Kolektivní paměť a kulturní identita. In: KRATOCHVIL, Alexander, (ed.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015. ISBN 978-80-7470-109-2, s. 52

¹⁶ ASSMANN, Jan: Kolektivní paměť a kulturní identita. In: KRATOCHVIL, Alexander, (ed.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015. ISBN 978-80-7470-109-2, s. 53

¹⁷ ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť*. Praha: Prostor, 2001. 80-7260-051-6, s. 49

¹⁸ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN 978-80-87398-22-7, s. 91

¹⁹ Tato metoda výběru vzorku se nazývá sněhová koule nebo také lavinový výběr. Spočívá v tom, že nás původní aktér odkáže k další členům naší cílové skupiny. DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0139-7.

s dějinami hornictví na Ostravsku, kuriozitami či nástrahami, které v dolech číhaly. Rozhovor však ve své bakalářské práci dále neuvádím, protože je pro účely mého výzkumu irelevantní.

Všichni další aktéři byli osloveni přes mé známé. S aktéry jsem posléze komunikovala a domlouvala místo setkání přes sociální sítě nebo telefonicky. Ve dvou případech se rozhovoru účastnila i třetí strana, v jednom případě šlo o známého, který rozhovor domlouval. Připojil se však až ke konci rozhovoru a zasahoval do něj minimálně. Ve druhém případě šlo jednak o osobu, která rozhovor domlouvala a jednak o manželku aktéra. Z mého pohledu ani jeden rozhovor nijak výrazně nenarušil, naopak pokládali zajímavé otázky k tématu, které pobízely aktéra k vyprávění.

Před začátkem rozhovoru jsem aktéry požádala o nahrání rozhovoru na diktafon, s čímž všichni souhlasili. Rozhovory většinou trvaly v rozmezí 60 až 90 minut. Místo konání si určovali aktéři sami. Ve čtyřech případech jsem byla pozvána k aktérům domů, tři další rozhovory probíhaly v prostorách ostravských kaváren, jeden se uskutečnil v mé domácnosti. Všichni aktéři byli požádáni o informovaný souhlas. Během rozhovorů jsem postupovala v souladu s etickými zásadami. Všechny rozhovory byly přepsány, avšak s ohledem na anonymizaci respondentů je ve své práci celé neuvádím.

1.4 Profily aktérů

V této části se věnuji základním informacím o aktérech výzkumu. Zaměřuji se na jejich vzdělání, pracovní a rodinné zázemí, jejich názor na revoluci a vztah k Ostravě. Jména všech aktérů i osob ve vyprávěních byla změněna, aby byla zachována jejich anonymita.

Pan Evžen

Pan Evžen vyrůstal ve Frýdku-Místku a poté, co začal pracovat na šachtě a dostal byt, se přestěhoval do Ostravy. Po základní škole si přál si jít na vojenské gymnázium, kde bohužel nebyl přijat, a tak šel na všeobecné gymnázium. Po absolvování gymnázia chtěl pokračovat na vysokou školu, ale v posledním ročníku se mu narodila první dcera, a tak se rozhodl jít pracovat. Chvilí pracoval se svým otcem na Nové huti, ale s vidinou většího výdělku pak odešel pracovat na šachtu. Tři čtvrtě roku tam dělal dělníka a po dokončení hornického vzdělání se stal technikem, resp. revírníkem. Staral se o to, zda horníci dodržují bezpečnost práce a plní zadané úkoly. Na dole pracoval 25 let až do roku 2017, kdy se zavřel Důl Paskov. Poslední rok si vyzkoušel také práci v rubání. Po zavření dolu se rekvifikoval na programátora a nyní pracuje již dva roky v oboru IT. Podle pana Evžena je uhlí pro společnost důležité, protože je stále hlavním zdrojem elektřiny v republice. Zároveň si však

uvědomuje, jaký nepříznivý vliv má spalování uhlí na životní prostředí. Bývalý režim hodnotí převážně negativně, ale uznává, že si více uměl vážit zaměstnanců. Na revoluci vzpomíná v dobrém, ale záhy zmiňuje, že nepřinesla to, co se od ní očekávalo, a to sice zlepšení podmínek. Ostrava je pro něj vysněným městem, což je patrné i z rozhovoru, kde se o městě rozsáhle rozpovídal. Uznává, že sice nemá moc historických památek, ale že kouzlo Ostravy spočívá v jejím industriálním rázu. Je nadšený z toho, že se spravují a zpřístupňují nejrůznější industriální budovy a památky, kde se lidé mohou o městě a hornictví dozvědět více.

Pan Petr

Pan Petr pochází z hornické rodiny, oba jeho rodiče i děda pracovali na dole Šverma a dokonce i jeho syn s ním jednu dobu pracoval. Petr se vyučil na hornickém učilišti v Havířově. Původně chtěl jít na obor kuchař/číšník, ale po nátlaku školní poradkyně a otce se šel učit na důlního elektrikáře. V roce 1986 nastoupil na Důl Staříč (Paskov), kde zůstal až do jeho zavření v roce 2017. Na dole vystřídal několik funkcí včetně směnového předáka, hlavního předáka, tlakoměřiče či normovače. S manželkou, se kterou je od svých šestnácti let, mají dva syny. V Ostravě bydleli do té doby, než se jim podařilo získat od šachty byt. Poté se přestěhovali do Frýdku-Místku, který mají oba moc rádi z důvodu lepší dostupnosti k přírodě, a protože prý mají všechno, co potřebují, po ruce. Hornictví už dle něj není, co bývalo, ale je na svou práci hrdý, což dokazuje i množství vzpomínkových předmětů, které si uchoval. Na šachtu vzpomíná v dobrém, a kdyby mohl, tak by se klidně vrátil. Mrzí ho, že po revoluci došlo k útlumu dolů a že se má s dolováním skončit úplně. V době rozhovoru zbývalo panu Petrovi tři roky do důchodu.

Pan Mojmír

Pan Mojmír se vyučil na hornickém učilišti v Porubě. V roce 1986 nastupoval na Důl Fučík, kde setrval až do útlumu dolů na Ostravsku v roce 1994. Poté přešel do Karviné na Důl Darkov, kde se mu nelíbil přístup k zaměstnancům, a proto se po dvou letech rozhodl podívat se po práci jinde. Nastoupil do podniku Bastro, zaměřující se na opravu důlních strojů. Tam nebyl příliš spokojený po finanční stránce, a tak se vrátil po několika neúspěšných pokusech zpátky na Důl Darkov. Na šachtě pracoval a stále pracuje jako zámečnický, vyzkoušel si však také práci v rubání. S manželkou jsou svoji už přes dvacet pět let a mají dvě děti. V Ostravě žije od svého narození, a přestože ji má rád, nelíbí se mu, jakým směrem se vyvíjí. Poukazoval na vylidněné centrum a zaniklé malé butiky a na stále se zvětšující počet nákupních středisek. Práce horníka již není dle něj dostatečně finančně

ohodnocena a říct dnes, že je horníkem, tak si dle jeho slov koleduje o výsměch. Revoluce dle něj nepřinesla zlepšení, a když už ano, tak určitě ne dělníkům, ale lidem z vyšších sociálních tříd. V době rozhovoru zbývalo panu Mojžírovi čtyři roky do důchodu.

Pan Prokop

Pan Prokop se narodil v Ostravě do nefunkční rodiny. Jeho rodiče se rozvedli, když mu byly dva roky. Z rodiny na dole pracoval mamčin pozdější přítel a posléze i Prokopův syn. Primárním důvodem, proč se dal Prokop do hornického povolání, byla finanční situace rodiny. Pan Prokop se vyučil na hornickém učilišti v roce 1987. Prošel hned několika doly: Důl Hlubina (zavřen v roce 1990), Důl Vítězný Únor (Důl Odra, zavřen v roce 1993), Důl Fučík (zavřen 1998), Staříč (Důl Paskov, zavřen 2017) a poslední Důl Lazy (zavřen 2019). V současné době pracuje jako dělník na pile a řeší s právníčkou, zda má nárok na odškodnění z důvodu nálezů na plicích. Podle vyprávění měl Prokop vcelku bouřlivý milostný život, poprvé se oženil v osmnácti letech a dle jeho slov by byly jeho vztahy na další rozhovor. Značnou část vyprávění věnuje své babičce, která se vymykala svým vysokoškolským vzděláním a hereckým povoláním. Uznává, že dnes už nemá hornictví takovou prestiž jako za bývalého režimu, přesto by se na šachtu vrátil, kdyby měl tu možnost. Hornictví se pro něj stalo „srdcovkou“. Na bývalý režim vzpomíná se značnou dávkou nostalgie, porovnává například dnešní a tehdejší ceny a nebere v potaz tehdejší a dnešní výše platu. Ostravu prý jako rodilý Ostravák mít rád musí, ale dnes už ho moc neláká. Nelíbí se mu rozrůstající fastfoody v centru města či hlučná a špinavá ulice Stodolní, která je proslulá svým bohatým nočním životem.

Pan Svatopluk

Pan Svatopluk se vyučil na hornickém učilišti a posléze si udělal i záchranářský kurz, který ho kvalifikoval na pozici záchranáře, který napomáhá při likvidaci důlních nehod. Pracoval na dolech Staříč a Šverma, kde vystřídal několik pozic: v rubání, na čelbě, v mechanizaci, v prorážce, a nakonec dělal také střelmistra. Po naplnění expoziční doby v roce 1989 na dolech skončil a přešel do dopravního podniku, kde si splnil svůj sen řídit tramvaje. V padesáti letech odešel do důchodu a od té doby si přivydělával po nejrůznějších brigádách. V současné chvíli je již druhým rokem pouze důchodcem a věnuje se svému koníčku, sbírání reklamních tužek. Pan Svatopluk má za sebou dvě nepovedené manželství, v současnosti žije s přítelkyní. Z prvního manželství má dvě děti, z druhého jedno vlastní a tři nevlastní. Mladší syn z prvního manželství několik let pracoval taktéž jako horník, ale nyní pracuje ve fastfood řetězci. Dcera z druhého manželství se šla učit na řeznici do Prahy,

vdala se tam a nyní pracuje ve firmě, která vyrábí skla do aut. Pan Svatopluk se jako jeden z mála dotazovaných dost rozpovídal o své rodině a především o vnoučatech. Sametovou revoluci nehodnotí příliš kladně, naopak zmiňuje, že se za socialismu měl lépe, a také porovnává socialistické ceny s cenami dnešními bez ohledu na výše platu.

Pan Horymír

Pan Horymír vystudoval stavební průmyslovou střední školu. Poté pokračoval na hornicko-geologickou fakultu, obor výstavba dolů. Začal pracovat v roce 1983 na dole ČSM pod VOKD (Výstavba ostravsko-karvinských dolů) jako revírník, poté dělal tři roky zástupce vedoucího úseku, až se sám vedoucím stal. V jednu dobu měl pod sebou dokonce 200 lidí. V současné chvíli jen par Horymír již tři roky v důchodu, ale stále na šachtě pracuje. Vzhledem k tomu, že byl Horymír vedoucí úseku, musel se daleko více společenskopoliticky angažovat. Ve svém vyprávění vzpomíná především na kontroly, kádrování či povinné schůze KSČ. To vše hodnotí poměrně negativně a naopak vyzdvihuje dnešní svobodu a fakt, že se nemusí podřizovat žádné straně. Uznává ale, že v porovnání s dnešní situací měli horníci za minulého režimu o dost lepší plat a větší výhody. Ostrava se dle něj od dob revoluce zvedla především po ekologické stránce, ale za bývalého režimu byla o dost živější. Chodilo se více do centra, dnes je naopak město vylidněné. Pan Horymír je ženatý a má dvě děti, dceru, která žije v Anglii a syna, který žije v Thajsku.

Pan Bedřich

Pan Bedřich pochází ze Slovenska. Do Ostravy se jeho rodiče přestěhovali, když mu byly dva roky. Jeho otec a strýc pracovali u VOKD (Výstavba ostravsko-karvinských dolů) na povrchu. Bedřich vystudoval střední energetickou školu a většinu svého života dělal elektrikáře. K hornictví se dostal tak, že mu nechtěli v bývalé práci prodloužit smlouvu, protože nechtěl vstoupit do ROH (Revoluční odborové hnutí). Na dole nastoupil na elektroúsek, kde opravoval telefony, metanoměry apod. Po roce si chtěl finančně polepšit, a tak šel vozit materiál do čelby. Po dvou letech na šachtě, v roce 1987, se oženil a rozhodl se hornictví opustit, protože to slíbil své ženě a tchýni, které se o něj bály. Po revoluci si otevřel živnost a dodnes dělá elektrikáře na sebe. V současnosti je rozvedený, ale s bývalou manželkou má čtyři děti. Nejstarší dcera vystudovala vysokou školu v Opavě, v oboru však nezůstala a nyní prodává oblečení a věnuje se hudbě. Mladší dcera vystudovala sociologii a nyní pracuje v knihovně. Nejstarší syn má prý psychické problémy a Bedřich moc neví, co s ním bude. Nejmladší syn je pak elektrikář. Bedřich je kulturně založený, ve svém volném čase se věnuje muzice nebo amatérskému divadlu. Přestože měl možnost během

socialistického režimu opustit Československo, nikdy by to neudělal. Jako jeho vzor, disident Ivan Martin Jirous, chtěl pracovat na demokracii a svobodné kultuře uvnitř státu. Revoluce se aktivně účastnil, největší chybou podle něj bylo, že se nezakázala komunistická strana. Sám říká, že se cítí světoobčanem, ale že na Ostravu nedá dopustit. Líbí se mu, že je město rázovité a že lidé v něm jsou po většinou přímí a otevření.

Pan Jarmil

Pan Jarmil pochází z Uničova od Olomouce. Je vyučeným stolařem a do Ostravy se rozhodl společně s kamarády přestěhovat v roce 1982, kdy nastoupil na Důl Fučík. Aby mohl nastoupit do plného provozu, musel projít zaškolováním na učňovském revíru a složit zkoušky z bezpečnostních předpisů a provozu na dole. Poté prošel ještě třemi doly: Důl 9. květen, Barbora a Darkov, kde pracuje nyní. Pan Jarmil je ženatý a má dvě děti. Syn dělá vedoucího údržby a správu budov, dcera vystudovala vysokou školu a nyní dělá hlavního ekologa v Mošnově. Revoluci hodnotí pan Jarmil kladně, oceňuje např. možnosti cestování nebo lepší zásobování. Myslí si, že útlum těžby Ostravě prospěl, protože zmizela špína, hluk a zápach ze závodů a dolů, a nyní je město o dost barevnější a veselejší. V době rozhovoru zbývalo panu Jarmilovi půl roku do důchodu.

2 Dějiny hornictví na Ostravsku ve světle vybraných titulů

„Stále více a více uhlí. Bez uhlí bychom nemohli rozvinout výrobu ani výrobu zavádět. S uhlím je spjat život naší země. Proto patří největší úcta a čest především těm, kteří svou dobrou prací v podzemí a na povrchu zajišťují naši vlastní život. Řád naší země vyzdvihuje hornické povolání na první místo.“²⁰

Základem Československé socialistické republiky byla orientace na těžký průmysl, který potřeboval stále více a více uhlí. Hornické povolání proto za socialismu patřilo mezi ty nejprestižnější. Ne nadarmo razila komunistická propaganda heslo „já jsem horník, kdo je víc“.²¹ Tento fakt potvrzovala dokonce i Ústava Československé socialistické republiky z roku 1960, ve které stálo, že v čele státu je dělnická třída.²²

²⁰ *Černé zlato* [dokument]. Režie Bára Kopecká a Jakub Režný. Česká republika, Česká televize, 2018.

²¹ VANĚK, Miroslav, ed. *Obyčejní lidé--?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-1791-8, s. 516

²² Ústava Československé socialistické republiky. Hlava první. Společenské zřízení. Čl. 1. Ústavní zákon ze dne 11. července 1960, 100/1960 Sb

2. 1 Ostravsko jako součást Ostravsko-karvinského revíru

Ostravský revír je součástí větší, ostravsko-karvinské uhelné pánve, která je dnes jediným činným černouhelným ložiskem na území České republiky. Ostravsko-karvinská pánev spadá pod hornoslezskou pánev ležící z větší části na území Polska. Ostravské souvrství vzniklo na rozdíl od toho karvinského v přímořském prostředí. Vyznačuje se kvalitnějším uhlím, intenzivnějším zvrásněním a uhelnými slojemi menší mocnosti.²³

Geologické rozvrstvení Ostravsko-karvinského revíru (dále OKR) víceméně odpovídá rozložení industrializačních a urbanizačních tendencí v souvislosti s využitím uhelného bohatství.²⁴ „*Jde o region ekonomicky homogenní, jehož odvětvová skladba dlouhodobě odráží úzkou symbiózu hornictví s metalurgickým průmyslem.*“²⁵

Vliv industrializace se v průmyslových oblastech neuplatňuje všude ve stejné míře. Z toho důvodu se průmyslové oblasti rozdělují do dvou hlavních sfér. Území, kde dochází k největší koncentraci průmyslových podniků a kde vzniká nejhustší sídelní aglomerace, se nazývá jádro průmyslové oblasti. Jádro je zpravidla vysoce urbanizované a silně v něm převažuje podíl lidí zaměstnaných v průmyslu. Druhou sférou je tzv. užší průmyslová oblast, do které spadá jádro a její okolí. Vyznačuje se především silnou dynamikou rozvoje počtu obyvatelstva, ale také silnou urbanizací a velkým podílem lidí zaměstnaných v průmyslu. Tato oblast poskytuje jádru většinu pracovníků, kteří dojíždějí za prací.²⁶

Centrálním jádrem regionu se stala Ostrava, která vymezovala nejdůležitější střediskové funkce celé oblasti. Mezi další důležité sídelní jednotky patřila hornická města jako Petřvald, Karviná, Orlová a Havířov, ale také Hlučín, Frýdek-Místek a Český Těšín.²⁷ Do užší ostravské průmyslové oblasti bychom pak řadili ještě Fryštát a Bohumín.²⁸

²³Ostravsko-karvinská uhelná pánev. *OKD* [online]. © 2012. [Cit. 30.7.2020]. Dostupné z: <https://www.okd.cz/cs/tezime-uhli/ostravsko-karvinska-uhelna-panev>

²⁴ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 9

²⁵ Tamtéž

²⁶ MYŠKA, Milan. K vymezení ostravské průmyslové oblasti. *Český lid*. [online]. 1966, 53 (14) [cit. 30.7.2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/pdf/42699129.pdf>

²⁷ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 11

²⁸ MYŠKA, Milan. K vymezení ostravské průmyslové oblasti. *Český lid*. [online]. 1966, 53 (14) [cit. 30.7.2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/pdf/42699129.pdf>

2. 2 Dějiny hornictví na Ostravsku

2.2.1 Počátky dolování uhlí

První ověřený nález uhlí na Ostravsku se uskutečnil v roce 1763 v Polské (dnes Slezské) Ostravě. Systematická těžba uhlí však z důvodu nízké poptávky nezačala až do roku 1787, kdy František Josef ze šlechtického rodu Wilczků zahájil pravidelnou těžbu uhlí. Opožděný začátek dolování na Ostravsku v poměru k ostatním revírům souvisel se značnou zaostalostí krajiny, špatnou kvalitou cest, kvůli které byla doprava pomalá a nákladná, nebo také s nedůvěrou vůči novému palivu. Nepříspěval ani fakt, že bez povolení vrchnosti, jíž patřil pozemek, na kterém se nacházela ložiska uhlí, nemohl nikdo uhlí dolovat.²⁹

Na konci 18. století se poptávka po uhlí zvýšila v důsledku nových technických postupů v hutnictví, což vedlo k zakládání nových vysokých pecí a rafinačních dílen. Mimo to se uhlí začalo používat také v oblasti nastupující parní energetiky. A tak započala cesta k budování jednoho z nejvýznamnějších středisek těžkého průmyslu v habsburské monarchii. Malé zemědělsky orientované městečko Ostrava se během necelého půlstoletí výrazně proměnila v důsledku dolování a koncentrace nových průmyslových podniků ve městě a okolních vesnicích. Orientace na těžký průmysl společně s průmyslovou revolucí měla dalekosáhlé důsledky nejen v proměně způsobu života místních, ale také v postavení společenských tříd či vztahu města k okolí.³⁰

Prudký rozvoj těžby nastal společně se založením Rudolfovy huti ve Vítkovicích v roce 1828. Lokalita závodu byla strategická, v blízkosti se nacházely nevyužité doly a řeka Ostravice, která mohla být využívána jako zdroj hydraulické energie. Vítkovice byly také hned u silnice, která spojovala Moravskou Ostravu a Frýdlant nad Ostravicí, a tak byla snazší doprava mezi novým závodem a frýdlantskými vysokými pecemi.³¹

Ve stejné době se ve vídeňském domu Rotschildů rodí myšlenka výstavby železnice, která by propojovala Vídeň se solnými doly v Bochni. A protože k výstavbě železnice byla potřeba spousta železničního materiálu, upozorňuje profesor polytechniky František Xaver Riepl rodinu Rotschildů na nově vznikající Rudolfovu huť. V roce 1835 se tak novým majitelem Vítkovických železáren stalo Vítkovické těžířstvo, jehož ředitelem byl Salomon Mayer Rothschild. Ten se stal plným vlastníkem železáren o několik let později v roce 1843. Díky novému kapitálu mohly železářny nadále prosperovat, a to zejména v oblasti nových

²⁹ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 119

³⁰ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 127

³¹ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 128

technologických inovací. Postupně se tak zvedly na přední příčku těžkého průmyslu Evropy.³²

Nová železnice Severní dráha Ferdinandova (SDF) umožnila laciný odbyt uhlí a výrobků vycházejících z těžby uhlí a představovala tak hlavní stimul rozvoje těžby uhlí. Největším odběratelem uhlí byla stále vítkovická huť. Poté, co se Salomon Mayer Rothschild stal jediným majitelem železáren, se jeho pozornost stočila ke všem důležitějším dolům na Ostravsku, které vzápětí skoupil. Do dolů investoval nemalé peníze, a proto není divu, že patřily mezi nejlépe technicky vybavené doly na Ostravsku. Napojením Severní dráhy Ferdinandovy na Moravskou Ostravu v roce 1847 podnítil další těžářstva k důlnímu podnikání. V polovině 19. století již těžbu uhlí obstarávalo celkem jedenáct těžířstev.³³ Nejvýznamnějšími těžaři byli hrabě Wilczek, hrabě Larisch-Mönnich, baron Rotshchild a rakouský stát.³⁴

Těžký průmysl na Ostravsku nabízel mimo jiné řadu pracovních příležitostí, díky čemuž Ostrava a její okolí rostla nevídanou rychlostí. Došlo k dalekosáhlým sociálním, profesním a národnostním změnám města.

2.2.2 Období průmyslové revoluce a industrializace

Ve 40. 19. století letech došlo na Ostravsku ke spojování menších dolů za účelem budování větších, vybavenějších dolů např. parními těžními a vodotěžními stroji, které rozšiřovaly možnosti vertikální dopravy. Průmyslová revoluce v oblasti hornictví se tedy vyznačovala postupnou mechanizací, ale také příchodem stále většího počtu nových pracovních sil.³⁵

V tomto období se začala uplatňovat hornoslezská konkurence, kvůli které se slabší ostravští podnikatelé zbavovali svých dolů. Konkurenceschopnost ostravského uhlí se zvýšila až s výstavbou nových železničních drah v roce 1862 a 1870, díky kterým se zlevnily výdaje na dopravu z dolů na nádraží SDF.³⁶

³² BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 129

³³ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 36

³⁴ HEDVÁBNÝ, B. a kol.: *Od nálezů uhlí po útlum těžby na Ostravsku – 1. část*. Ostrava: Klub přátel Hornického muzea OKD v Ostravě, 2001, s. 29

³⁵ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 41

³⁶ Tamtéž

Rozvoj uhelného průmyslu a celková industrializace regionu zapříčinila rychlý růst dělnické třídy. Růst počtu dělníků pracujících na ostravsko-karvinských dolech probíhal už od druhé poloviny 30. let a nabýval na síle. Jen mezi lety 1850 až 1862 stoupl počet horníků z počtu 2680 na 6916. V 60. a 70. letech pak dělnictvo tvořilo více než $\frac{3}{4}$ populace.³⁷

Dělníci většinou pocházeli z nejbližšího okolí dolů. Mnoho z nich muselo vedle práce v dole pracovat na svých polích nebo se věnovali nějakému řemeslu, přibývalo však také stálých dělníků. Kvůli tomu, že dělníci měli svá vlastní pole, nesměla délka směny na dole v 50. a 60. letech přesahovat 8 hodin. Na konci 60. let byla směna prodloužena na 12 hodin, čímž podnikatelé získali vyšší nadhodnotu, ale také to přispělo k lepší organizaci práce.³⁸

Mzdy horníku se ve 40. letech pohybovaly okolo 25 kr. za směnu, v 50. letech pak stouply kvůli nedostatku dělníků až na 42 kr. a do roku 1873 až na 75 kr. za osmihodinovou směnu. (s. 56) Délka pracovní doby stálého horníka se během průmyslové revoluce zvedla na 12 hodin. Až ke konci století, kdy se přišlo na to, že při dlouhé směně klesá efektivita práce, se na většině dolů pracovní doba zkrátila na 10,5 hodin. Do důchodu odcházeli horníci většinou ve čtyřiceti pěti, avšak průměrný věk horníka byl padesát pět let.³⁹

Pro stálé dělníky byla ve 40. letech zřízena první ubytovna a postupně se začalo s výstavbou dělnických kolonií, které měly mimo jiné přispět ke stabilizaci pracovních sil, intenzifikaci práce, ale také ke kontrole nad aktivitami pracovníků.⁴⁰

Byty v koloniích měly obytnou kuchyni a k domku přidruženou zahradu, kde bylo místo pro vepře a kozy. Na začátku 60. let bylo v revíru 114 dělnických domů se 413 byty. Aby se zabránilo obrovské fluktuaci dělníků, přidělovaly se přistěhovalým dělníkům pozemky pro pěstování plodin.⁴¹ Na konci sedmdesátých let byly v Moravské Ostravě čtyři dělnické kolonie: Jindřišská, Hlubinská, Šalamounská a Krausova. Bydlela v nich zhruba

³⁷ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 55

³⁸ Tamtéž

³⁹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 75

⁴⁰ JEMELKA, Martin. *Z havířských kolonií, aneb, Jak se žilo havířským rodinám*. Ostrava: Repronis, 2008. Ostravica. ISBN 978-80-7329-185-3, s. 8

⁴¹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 56

jedna čtvrtina obyvatel města.⁴² Výstavba kolonií probíhala do první světové války, kdy byla přerušena, a s hospodářskou krizí ve 30. letech 20. století byla ukončena celkově.⁴³

Materiální zajištění horníků bylo ohroženo vysokou rizikovostí práce. Často docházelo k úrazům, po dolech se snáze šířily epidemické nemoci a namáhavá práce horníky vyčerpávala daleko dříve než práce jinde. Zdravotnímu stavu nepříspěval ani životní styl či hygienické a stravovací návyky horníků.⁴⁴

V důsledku nedostatku pracovních sil došlo na konci 60. let k velkému přílivu přistěhovalců z Haliče. Ti byli pro ostravské podnikatele výhodní, protože nebyli co do mzdy nároční. Nicméně Haličané nebyli stálou pracovní silou. Pro mnoho z nich byla práce na dole náročná a někteří si chtěli jen vydělat a odjet zpátky.

Do hornických center však proudily řady venkovanů z okolních vesnic s vidinou lepšího výdělků a podstatně tak měnily sociální složení obyvatelstva. Měšťané věnující se obchodu a řemeslu se pomalu stávali menšinou v stále narůstající dělnické většině. Ve stejnou dobu narůstala také skupina nové městské buržoazie, která byla vázaná na rozšiřující se průmysl. Jednalo se o administrativní a technické úřednictvo, obchodní a bankovní pracovníky či dopravce a železniční úředníky.⁴⁵

Buržoazie se mnohem rychleji konsolidovala ve společenskou třídu, protože její jádro bylo mnohem více vnitřně integrované, a pro nově příchozí to znamenalo poměrně rychlou a snadnou adaptaci. Formování dělnictva byl naopak dlouhý a značně komplikovaný integrační proces.⁴⁶ Nově příchozí totiž pocházeli z nejrůznějších sociálních, kulturních a národnostních oblastí a „*spolu s místními obyvateli a pod vlivem nového ekonomického a společenského vývoje vytvořili svérázný způsob života a charakteristickou lidovou kulturu.*“⁴⁷

⁴² BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 152

⁴³ RYŠKOVÁ, Michaela, TELAŘÍK, Libor: Hornické kolonie Ostravsko-karvinského revíru. In: *EDICE- HORNICTVÍ VČERA, DNES A ZÍTRA (13)*. Sborník přednášek, Mgr. Oldřich Klepek. Ostrava: KPHMO, 2009, s. 107

⁴⁴ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 56

⁴⁵ Tamtéž

⁴⁶ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 166

⁴⁷ JIŘÍK, Karel: Postrádáme etnografickou a folkloristickou monografii o životě a kultuře lidu v OKR. In: *EDICE- HORNICTVÍ VČERA, DNES A ZÍTRA (13)*. Sborník přednášek, Mgr. Oldřich Klepek. Ostrava: KPHMO, 2009, s. 104

Pro nově příchozí byla charakteristická nízká úroveň gramotnosti, často přicházeli také se špatnými návyky jako třeba alkoholismus. Nízká úroveň gramotnosti se vedle vysilující práce v dolech, dlouhé pracovní doby a s tím souvisejícím nedostatkem volného času promítla také do účasti dělníků na kulturním životě, která byla jen nepatrná. Aktivita uvnitř pomalu se formujícího dělnictva se omezovaly na boj o lepší pracovní podmínky a zvýšení mezd. Prostřednictvím hospodářských stávek v 50. až 80. letech 19. století se dělníci učili organizovanosti, solidaritě a pomalu si utvářeli vědomí o dělnictvu jako společenské třídy.⁴⁸

2.2.3 Období masové industrializace v letech 1875–1914

OKR se v průběhu druhé poloviny 19. století a prvních dvou desetiletí 20. století stal nejvýznamnějším uhelným revírem v monarchii. Během 70. let se završilo základní rozdělení Ostravsko-karvinského revíru mezi vlastníky dolů a revír byl tak připraven na další rozmach odbytu zejména v souvislosti s rozvojem železářské výroby. Ostravskému uhlí však stále více konkurovalo uhlí hornoslezské, jež bylo výhodnější pro otop v domácnostech z důvodu snadnější obsluhy. Hornoslezské uhlí tak pronikalo do oblastí odbytu ostravského uhlí, tedy do Uher, Vídně a moravských úvalů. Ostravský revír se taky musel vyrovnat se změnami přírodními podmínkami, což znamenalo podstatné zvýšení nákladů na techniku. Za účelem zvýšení úspor došlo ke snížení mezd i ke stlačování cen uhlí, což mělo zajistit konkurenceschopnost ostravského uhlí. Hledaly se také vhodné prostředky ke zvýšení produktivity práce, ale žádná ze zmíněných strategií nebyla příliš účinná. Hornoslezský import rostl překotnou rychlostí.⁴⁹

V průběhu 70. a 80. let docházelo v OKR k prohlubování některých dolů. Byly zde také snahy o zrychlení ražení chodeb, protože poptávka po uhlí se stále zvyšovala. Ruční či polomechanické vrtání bylo stále poměrně pomalé, a proto bylo nahrazeno mechanickými vrtačkami na stlačený vzduch. Používání strojů se však šířilo docela pomalu, jedním z důvodů bylo nedostatečné osvětlení dolů. K rychlejšímu zavádění strojů přispěly až elektrické akumulátorové lampy, které se zavedly až po roce 1900 a vystřídaly tak lampy benzinové.⁵⁰

⁴⁸ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 177

⁴⁹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 59

⁵⁰ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 63

Proces mechanizace v období mezi lety 1880–1918 ovlivnil mimo ražení a dobývání také dopravu či úpravu uhlí. Díky tomuto procesu se značně zvýšila produktivita práce.⁵¹

Konec 19. století nebyl obdobím pouze technických, ale i ekonomických inovací. Růst těžby a zavádění technických novinek byl tedy umožněn díky centralizaci kapitálu a napojením dolů na vídeňské velkobanky.⁵²

Na přelomu století došlo v důsledku rostoucí složitosti důlního provozu ke změně v řízení podniků a závodů. K řízení výroby bylo třeba více zkušeností a vzdělání. V 90. letech tak byl uveden v platnost zákon, který po ředitelích důlních závodů vyžadoval vysokoškolské vzdělání. Pro střední technické kádry vznikla v roce 1874 v Moravské Ostravě horní škola, která vyučovala revírníky a dozorce (neboli štajgry) po tom, co měli za sebou několikaletou praxi na dolech.⁵³

Industrializace pokračovala na konci 19. století ještě rychlejším tempem a na přelomu století vyvrcholila do extenzivní fáze, pro kterou bylo charakteristické zakládání závodů pro těžký průmysl a rychlý růst počtu i podílu průmyslového obyvatelstva.⁵⁴ Z ostravské oblasti byla pomalu vytlačována textilní výroba a částečně také zemědělství. Ostravsko se během druhé poloviny 19. století změnilo v největší oblast těžkého průmyslu v celé rakouské monarchii. Malé na zemědělství orientované městečko Moravská Ostrava se proměnilo ve velké město s mnoha průmyslovými stavbami, které jej zamořovaly prachem, kouřem a špínou. Přibýlo také hodně obchodů, bank či hospod, kde horníci po šichtě utráceli své těžce vydělané peníze. Kulturní infrastruktura, tedy školy, galerie, muzea či archivy, značně zaostávala. To bylo důsledkem odvětvové skladby regionu, plynoucí z těžkého průmyslu, ve kterém mnohdy nebylo třeba školního vzdělání.⁵⁵ Na počátku osmdesátých let poskytoval průmysl obživu cca 57 % obyvatel města.⁵⁶

Od 30. let 19. století rostla Moravská Ostrava nevídanou rychlostí. Během pěti desetiletí se zvýšil počet obyvatel města z počtu 1752 na 13 448 v roce 1880, což bylo v podmínkách

⁵¹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 65

⁵² BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 185

⁵³ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 66

⁵⁴ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 73

⁵⁵ Tamtéž

⁵⁶ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-, s. 136

českých zemí něco zcela mimořádného.⁵⁷ Do 70. let 19. století bylo hornictvo na Ostravsku velmi teritoriálně a sociálně odlišnou skupinou. Nově příchozí pracovníci pocházeli z nejrůznějších oblastí jako např. Halič, Horní Slezsko či Morava. Kolem roku 1900 již tvořilo hornictvo nejpočetnější společensky i hospodářsky významnou složku obyvatelstva. U buržoazie naopak došlo k mírnému poklesu v porovnání s rokem 1880. Mírný vzestup zaznamenala sociální skupina inteligence, což souviselo s přeměnou města v administrativně-správní centrum.⁵⁸

Na konci 19. století už nebyly stopy po malém idylickém zemědělském městečku, kde se většina obyvatel znala. Moravská Ostrava se proměnila ve velkoměsto s neustále fluktuující populací, vysokou trestnou činností a se značně znečištěným ovzduším.

Město se na přelomu století politicky diferenciovalo a dělnictvo se začalo pomalu formovat v odborových a politických organizací sociální demokracie.⁵⁹ V létě roku 1887 se v Moravské Ostravě po sjednocení dělnického hnutí založil Dělnický vzdělávací spolek, který však neměl dlouhého trvání. O necelé tři roky později byl rozpuštěn, protože dle úřadu nesl hlavní vinu na organizování stávků za uznání Svátku práce a zlepšení hmotných podmínek. Od jara 1894 pak došlo k aktivizaci dělnického hnutí a mimo požadavek uznání Svátku práce se požadovalo taky uznání všeobecného volebního práva.⁶⁰ Na začátku nového století se podařilo sjednotit odborové organizace sociální demokracie, což přispělo k její stabilizaci a sociální demokracie tak vyrostla v největší politickou stranu na Ostravsku.

2.2.4 Období první světové války

Válečné hospodářství rakouské monarchie bylo charakteristické snahou o zvýšení výroby základních surovin pro zbrojní průmysl, tedy železa a oceli. S tím se samozřejmě pojila také snaha o maximální těžbu uhlí. Těžba uhlí však nebyla dostatečná především kvůli nedostatku pracovních sil. Mnoho z horníků bylo totiž povoláno do války, nicméně z důvodu nedostatečného množství uhlí byli postupně uvolňováni, aby se mohli vrátit do dolů.⁶¹

⁵⁷ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 143

⁵⁸ ČERNÝ, I. a kol.: *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava 2003, s. 75

⁵⁹ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 229

⁶⁰ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 233

⁶¹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 80

Pro nedostatek uhlí byla zpočátku války prodlužována směna i přes nespokojenost a vyčerpanost horníků. V roce 1915 byla dokonce povolena noční práce žen a dospělých dívek na dolech nebo nedělní směny.⁶²

V průběhu válečného období se lidé potýkali s nedostatkem potravin, a proto už v roce 1915 propukly v Ostravě demonstrace za lepší zásobování a proti zdražování potravin. Podniky na to reagovaly vlastním zvyšováním mezd a zásobováním dělnictva, které doplňovalo oficiální přiděly. Ani to však nestačilo, nespokojenost rostla a pracovní výkony tak klesly až o 20 %.

V důsledku zhoršené výživy docházelo k častějším úrazům a onemocnění, ale také k častějším důlním nehodám, které lze přičíst úpadku kázně horníků a zanedbávání bezpečnostních opatření. Všechny tyto faktory vedly k několika pokusům o stávky, které byly ke konci války stále častější. Vedly však také k úpadku výroby, a to zejména v letech 1917 a 1918. Za účelem zvýšení výkonnosti se muselo přistoupit k poměrně radikálním krokům – k nucené práci, zvýšenému dozoru, hrozbám odvelení na frontu a jiným represivním opatřením.⁶³

Běžné mírové metody bohužel nebyly příliš účinné, protože souvisely s racionalizací a mechanizací práce, která nebyla vlivem neracionálního hospodaření možná. Takové hospodaření spočívalo v důrazu na okamžitý růst výroby, nikoli na budoucí hospodárnost a investici do nových strojů, které by umožňovaly růst produktivity.⁶⁴

OKR dosáhl své nejvyšší těžby těsně před válkou, která znamenala rychlý rozvrat organizace výroby a prudký pokles těžby. Růstu těžby v letech 1915 a 1916 se dosáhlo jen díky již zmíněným radikálním krokům (nucené práce, prodlužování pracovní doby). Do poválečného období pak doly vstupovaly se značnými obtížemi.⁶⁵

Militaristický režim, který byl během války na dolech nastolen, se od začátku roku 1918 v důsledku stávek a pasivního odporu horníků postupně hroutil. V srpnu a září téhož roku vypukla celorevírní stávka, díky které horníci dosáhli svých požadavků: zvýšení mezd

⁶² ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 80

⁶³ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 81

⁶⁴ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 82

⁶⁵ Tamtéž

a dětských přídavků o 20 %. Konec války pak znamenal pro většinu populace obrovskou úlevu, ale zároveň nutnost čelit nové situaci, a to sice nové Československé republice.⁶⁶

2.2.5 Období první republiky

Vznik Československé republiky byl významným předělem také v dějinách Moravské Ostravy. Kromě toho, že správa města a okolních obcí spadala opět pod české obyvatele, naskytnul se také prostor pro rozvoj vědy a kultury. Nové politické a společenské poměry, ale také intenzita zástavby či stupeň urbanizace obcí ostravské aglomerace umožnily vytvoření tzv. Velké Ostravy. V lednu 1924 tak došlo ke sloužení sedmi moravských obcí (Přívoz, Mariánské Hory, Vítkovice, Hrabůvka, Nová ves, Zábřeh nad Odrou a Moravská Ostrava) v jednu obec „Moravská Ostrava“.⁶⁷

Nová republika znamenala také značnou změnu poměrů na trhu. V porovnání s rakouskou monarchií byl nový stát svou rozlohou o dost menší. I přes existenci poměrně rozsáhlého průmyslu s vysokou spotřebou uhlí a koksu nebyl s to naplnit možnosti domácích uhelných revírů. Na československém trhu se navíc záhy objevila zahraniční konkurence, především z Polska a Německa. Z toho důvodu bylo třeba hledat odbytiště i mimo tuzemský trh, kde však československé uhlí naráželo na ještě tvrdší podmínky.⁶⁸ Největší odbyť uhlí byl do nepříliš vzdálených zemí na západ od republiky, ale tyto země často měly své uhelné zdroje nebo byly středem zájmů jiných producentů uhlí. Proto se československé doly zaměřovaly spíše na ekonomicky méně vyspělé státy středovýchodní Evropy. Zde však bylo třeba bojovat o uplatnění s levnějším uhlím z hornoslezského revíru.⁶⁹

Po válce čím dál tím více koncentroval kapitál do největších a nejprogressivnějších hospodářských podniků, a tak v roce 1937 zbylo už jen 7 těžářstev. Zahraniční kapitál si v revíru udržoval vedoucí pozici. V prvních poválečných letech docházelo k regulaci uhlí státem ve formě úředního rozdělování uhlí a koksu, omezených kvót pro cizinu a uzákoněné třicetiprocentní uhelné dávky, která měla pomoci vyřešit nedostatek financí ve státní pokladně. Uhelná daň však přitížila kupujícím i výrobcům.⁷⁰ Po zklidnění poválečných

⁶⁶ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 83

⁶⁷ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 273

⁶⁸ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 281

⁶⁹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 86-87

⁷⁰ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 93

politických poměrů a snížení uhelné daně na 10 % v roce 1924 začala růst spotřeba uhlí i koksů v Evropě, která vyvrcholila v roce 1929, kdy československou ekonomiku postihla velká hospodářská krize. Ta měla pro OKR rozsáhlé ekonomické důsledky. Roční těžba uhlí byla do roku 1934 zredukována o 40 %. Následující roky se vyznačovaly oživením ekonomiky a velkými vlnami investic, které souvisely se zajištěním obrany republiky před narůstající fašistickou agresí. Absolutní vrchol uhelné produkce OKR nastal v roce 1937, kdy revírní těžba narostla od roku 1934 o 73 %.⁷¹

Úspěchy těžarstev OKR v druhé polovině 20. let a 30. let souvisely s velkou spotřebou uhlí v ostravské oblasti, která byla výhodná díky nízkým dopravním nákladům. Růst produktivity práce se bohužel promítl do snižování počtu dělníků ve 20. letech 20. století. Sociální postavení propuštěných horníků se tak zhoršovalo, což bylo zapříčiněno také jejich úzkou odbornou profilací. Státní či obecně podpůrné akce pro nezaměstnané bohužel nebyly dostatečné k zajištění existenčního minima.⁷²

Mzdy horníků v tomto období byly odvíjeny od systémových přístupů z pozic celkových ekonomických kalkulací podnikání. Velkou roli hrála také motivační funkce a mzdová rozpětí mezi jednotlivými profesemi. Mzdy se dělily na tři základní kategorie: denní mzda (všechny dělnické kategorie), úkolová mzda (dělníci v podzemí) a časová mzda (dělníci na povrchu). V poměru k ostatním revírům v Československu zůstávaly hornické mzdy na Ostravsku nejvyšší. Horníci měli také po dobu nemoci nárok na nemocenské dávky, jejichž výše se odvíjela od jejich výdělků, a na 5 až 12 dnů placené dovolené.⁷³

Sociální vývoj v revíru se v období první republiky snažila ovlivnit především dvě uskupení. Byl to Svaz horníků, který se snažil prostřednictvím tržní prvorepublikové ekonomiky a vyjednávání s těžaři zajistit dělnictvu co nejlepší sociální podmínky. Druhým uskupením byly Rudé odbory, které se v roce 1923 osamostatnily a jejichž cílem bylo zničit tržní ekonomiku a soukromé vlastnictví. Valnou část dohod s dělnictvem uzavírala těžířstva jen s reformními organizacemi, jako byl Svaz horníků.⁷⁴

⁷¹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 94

⁷² ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 101

⁷³ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 103

⁷⁴ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 105

2.2.6 Období druhé světové války

Mnichovská dohoda, uzavřená roku 1938, měla dalekosáhlé důsledky a pro ostravsko-karvinský revír znamenala především rozbití dosud jednolitého území ostravské oblasti do tří celků: k německé říši, k Polsku a zbývající část zůstala součástí Československa. Němci však ovládli klíčová postavení na všech dolech ostravsko-karvinského revíru.⁷⁵

Řízení a spolupráci jednotlivých dolů revíru měla na starost Němci spravovaná Ředitelská konference, která byla složená z ředitelů těžebních společností. Hornictví bylo pro nacisty řízené hospodářství základní složkou pro těžký a zbrojní průmysl. Říšské i protektorátní hospodářská ministerstva měla na starost kontrolní a plánovací úkoly.⁷⁶

Pro nacisty řízenou ekonomiku bylo typické centrální plánování a řízení výroby, pohybu pracovních sil, rozdělení odbytu a exportu a potlačování základních principů kapitalismu – volné soutěže. Na úkor ostatních výrobních oborů a budoucí ekonomiky nacisté preferovali těžký a zbrojařský průmysl. Neváhali užít jakýchkoli prostředků za účelem co nejrychlejšího využití dostupných zásob uhlí.⁷⁷ Nejlepších výsledků dosáhl ostravsko-karvinský revír v období totální války a to také díky tomu, že znovu přistoupil k extenzivním metodám jako rozšiřování zdrojů a mobilizace pracovních sil, která měla podobu nařízení pracovní povinnost mládeže od 16 do 25 let (studenti, propuštění příslušníci armády apod).⁷⁸

Sociální postavení zaměstnanců během okupace bylo ovlivněno centrálním řízením a eliminací jakéhokoli zásahu zaměstnanců do soustavy jejich práv a povinností. Nacistická sociální politika byla podřízena zásadám rasových principů nacistické ideologie. Diskriminace vůči porobenému obyvatelstvu byla odvozována jednak od jejich postavení v „žebříčku rasové hodnoty“ a jednak od jejich přínosu pro nacistické válečné hospodářství. Velmi neuspokojivou byla otázka bydlení horníků. Mnoho z dostupných bytů neodpovídalo

⁷⁵ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 108

⁷⁶ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 83

⁷⁷ MYŠKA, Milan a Ctibor NEČAS. *Čtení o Ostravě*. Ostrava: Krajský výbor Čs. společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, 1964. Knihovna Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, s. 99-101

⁷⁸ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003, s. 112-113

požadavkům na moderní bydlení. Nadměrný příliv zaměstnanců situaci ještě zhoršil, mnoho z nich bylo umístováno do zničených dělnických domů a nouzových baráků.⁷⁹

2.2.7 Období od druhé světové války do sametové revoluce

Obnova revíru v letech 1945–1948

Válečné hospodářství nacistického Německa dostalo národní hospodářství Československa do velkých problémů. Poměrně poškozené doly v poválečném období bylo nutné obnovit. Bylo třeba dosáhnout minimálně předválečné výše těžby, aby se mohl oživit průmysl. Největším problémem v revíru byl nedostatek pracovních sil.⁸⁰ Kvůli potřebě nových pracovníků se zavedla různá motivační opatření jako třeba příplatky na nájemné, dětské přídatky a příplatky za nedělní a sváteční směny, byla jim také prodloužená dovolená a zvýhodněno starobní pojištění a nemocenská. Nedlouho na to došlo ke změnám základních mzdových tarifů.⁸¹

Ostravsko-karvinský revír byl v době osvobození teritoriálně a vlastnický nejednotný a měl také složitou podnikatelskou strukturu. Důlní závody byly rozděleny mezi šest těžařských společností (Báňská a hutní společnost, Vítkovické horní a hutní těžířstvo, Severní dráha Ferdinandova, Kamenouhelné závody, Larisch-Mönnichovy kamenouhelné závody a koksovna a Kamenouhelné doly a koksovna Jana Wilczka).⁸² K vyřešení komplikací nenapomáhala ani nedostatečná materiální, energetická a personální zajištěnost dolů. Prvořadým úkolem bylo sjednotit mzdové, cenové a další rozdílnosti v OKR.⁸³

V říjnu 1945 byl vydán dekret prezidenta republiky, který přinesl znárodnění všech dolů a ustanovil vícesektorovou strukturu národního hospodářství, tedy veřejný, komunální a soukromopodnikatelský sektor. Počátkem roku 1946 byly doly začleněny do národního podniku Ostravsko-karvinské kamenouhelné doly (OKKD)⁸⁴, do kterého patřily kromě dolů

⁷⁹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 115

⁸⁰ JIŘÍK, Karel. *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. V Ostravě, 1963-<1985 >, s. 201

⁸¹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 116

⁸² JIŘÍK, Karel. *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. V Ostravě, 1963-<1985 >, s. 202

⁸³ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 118-119

⁸⁴ JIŘÍK, Karel. *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. V Ostravě, 1963-<1985 >, s. 202

také koksovny, elektrárny, stavební závody, cihelny, pískovny, statky a lesy.⁸⁵ Byla vybudována nová organizační struktura, v rámci níž fungovalo pět provozních ředitelství (Karviná, Orlová, Petřvald, Ostrava-sever a Ostrava-Jih). Všechna zmíněná ředitelství vznikla z bývalých kapitalistických společností.⁸⁶

K revitalizaci dolů v prvních poválečných měsících dopomáhaly tzv. národní směny a dobrovolné pracovní brigády. Druhá fáze se již odehrávala v rámci stanoveného dvouletého plánu, který nesl jisté rysy sovětského tlaku na posilování těžkého průmyslu.⁸⁷

V roce 1947 se naskytly vážné potíže v souvislosti se znárodněným průmyslem, který nevykazoval příliš dobré výsledky. Velká část průmyslových podniků včetně těch hornických byla ztrátová. Nesnáze v oblasti hospodářství, ale také vnitřní společenskopolitické poměry vyústily v roce 1948 v únorový převrat, který vedl k čtyřicetileté nadvládě Komunistické strany Československa a k sovětskému modelu plánování a řízení národního hospodářství.⁸⁸

Kapacitní rozvoj revíru v letech 1949–1960

Únorový převrat významně ovlivnil československé národní hospodářství. Jak už bylo zmíněno, důraz byl kladen na těžký a zbrojní průmysl, který vyžadoval nákladné investice do hutí, dolů a strojírenství.

Národní hospodářství, zavedené Komunistickou stranou Československa, bylo charakteristické tzv. pětiletkami, tj. ekonomickým plánem, který měl obnovit zničené hospodářství po druhé světové válce.⁸⁹

První pětiletka, zahájena v lednu roku 1949, určila směr národního hospodářství na velmi dlouhou dobu. V průběhu prvního roku pětiletky se však začalo uvažovat o změně plánu tak, aby ještě více posiloval těžký průmysl a postavení státních a národních podniků.

⁸⁵ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 118-119

⁸⁶ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 120

⁸⁷ Tamtéž

⁸⁸ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 122

⁸⁹ VLČEK, Tomáš: pětiletky - plánování ekonomiky. *Totalita*. [online]. [Cit. 16.5.2018]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/petiletky.php>

Důsledkem změny bylo přehřátí československé ekonomiky a další obtížně řešitelné následky.⁹⁰

Nejvyšší ústřední orgány se zaměřily na Ostravsko jako na oblast, kde „byla soustředěna nejvyšší výrobní kapacita báňského, hutního a energetického průmyslu“.⁹¹ Obrovský rozsah stanovených požadavků však Ostravsko nebylo schopno naplnit, a proto se v Ostravě zavedla v roce 1950 Vládní komise pro výstavbu Ostravska. Ta měla na starosti průmyslovou, občanskou a bytovou výstavbu Ostravska a měla také přijít s řešením, jak zajistit pracovní síly.⁹²

Na podporu centrálních orgánů vyšel v říjnu 1951 dokument („*Usnesení strany a vlády o opatřeních ke zvýšení těžby uhlí a výrobnosti práce v ostravsko-karvinském revíru ze dne 15. a 16. října 1951*“⁹³), jež stanovoval základní cíle a způsoby hmotného zabezpečení při mechanizaci a elektrifikaci dolů. Dokument však bohužel nepomohl odstranit základní rozpor mezi těžbou a spotřebou uhlí, který vznikl na počátku pětiletky v důsledku neracionálního rozvoje těžkého průmyslu.⁹⁴

Před druhou pětiletkou, která byla schválena v říjnu 1958, byla ekonomika řízena náhradními ročními plány. Hospodářská politika se postupně vracela do poválečného stavu, tzn. znovu preferovala těžký průmysl a opět nezbyly prostředky k podpoře rozvoje lehkého a potravinářského průmyslu. Stále častěji se volalo po ekonomické reformě. K reformě řízení a plánování národního hospodářství došlo postupně v letech 1958 až 1960. Období druhé pětiletky se pak vyznačovalo růstovou dynamikou. ČSR se díky průměrným ročním přírůstkům národního důchodu řadilo mezi nejvyspělejší země světa. Stále však přetrvávala extenzivnost a nízká efektivnost hospodářského růstu. Z těžebního hlediska však bylo období pětiletky za celé poválečné období neúspěšnější. Doly OKR vytěžily za tuto dobu o 20,1 mil. T více než za první pětileté období. Dařilo se také zvyšovat počet důlních pracovníků, a to cca o 2000 osob ročně.⁹⁵

⁹⁰ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 129-130

⁹¹ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 457

⁹² Tamtéž

⁹³ JIŘÍK, Karel. *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. V Ostravě, 1963-<1985 >, s. 207

⁹⁴ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 131

⁹⁵ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 136-137

Během první pětiletky se zavedl mzdový systém, který měl pracovat na principu „mzdy podle zásluh“. Nový systém měl však neblahý vliv na produktivitu práce, protože průměrná mzda horníků rostla rychleji než jejich výkon. Životní úroveň horníků se značně zhoršila v souvislosti s měnovou reformou z roku 1953. Nevalná byla také situace bytové výstavby, která byla během 50. let neustále pozadu.⁹⁶

Výstavba bytů probíhala na území Ostravy nekoordinovaně a navíc často bez dostatečné občanské a technické vybavenosti. Bylo třeba přejít k takové urbanistické koncepci, která by dokázala soustředit výstavbu mimo vlivy důlní činnosti a mimo dosah průmyslových emisí. V roce 1951 byl schválen plán výstavby Nové Ostravy, které orientoval výstavbu do západní oblasti (tedy do tehdy samostatných obcí Poruby, Svinova a Polanky nad Odrou).⁹⁷

Revír v letech 1961–1989

Šedesátá léta se nesla ve znamení sociálních, technických a ekonomických změn nejen revíru, ale v celém státu. Revír byl během tohoto období nucen hledat prostředky k dalšímu zvýšení své kapacity. Na začátku roku 1960 byl vydán Ministerstvem paliv dokument, který shledával, že situace mezi těžbou a potřebou koksovatelného uhlí pořád není stabilizována. I přes těžební nestabilitu došlo ke zkrácení týdenního fondu pracovní doby⁹⁸ a vytvoření technických podmínek pro takový provoz. Účinnost zkrácené pracovní doby se však vytrácela vzhledem ke zvýšení těžebních úkolů a vysokému fyzickému i psychickému zatížení horníků. Proto se také přistoupilo k nahrazování výpadků v těžbě o volných sobotách a nedělích.

Za účelem získání více nových pracovníků bylo zavedeno mnoho sociálních výhod jako bezplatné vybavování prádlem a pracovními oděvy, úhrada jízdného k rodině (dvakrát za měsíc), případně úhrada nákladů za stěhování po přidělu bytu.⁹⁹

Během 60. let byly v oblasti způsobu tvorby centrálního plánu přijaty jisté změny, které do hospodářského plánu vkládaly některé tržní prvky. Důraz nebyl kladen na plnění plánu, ale na vytváření hrubý důchod, od kterého se odvíjela výše mezd, fond kulturních i

⁹⁶ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 143

⁹⁷ BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7, s. 471

⁹⁸ JIŘÍK, Karel. *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. V Ostravě, 1963-<1985 >, s. 222

⁹⁹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 145-146

sociálních potřeb či investiční rozvoj. Na významu také nabylo snižování nákladů a růst směnových výkonů.¹⁰⁰

Těžba uhlí v letech 1966–1968 poklesla v důsledku toho, že hutě snížily spotřebu koksu o více než jednu třetinu. Navíc došlo ke všeobecnému poklesu tempa rozvoje těžkého průmyslu.¹⁰¹

Zvýšení těžby a produktivity práce v následujících letech bylo umožněno díky technickým a ekonomickým účinkům intenzifikačního procesu v dobývání, díky kterému došlo ke zvýšení rubáňového výkonu o téměř 76 %. Ke konci 60. let tak došlo ke snížení pracovníků na dolech a také k omezení přijímání pracovníků na dočasný pracovní úvazek, což přispělo ke zlepšení pracovní kázně a disciplíny. Významnou pozici držely v tomto období rubáňové a razičské osádky, které byly schopné ovládat důlní techniku nové generace a díky kterým mohla započít cesta k přisunu moderních technologií v oblasti dobývání a příprav.¹⁰²

Již zmíněná hospodářská reforma, která v sobě nesla tržní prvky¹⁰³, byla několik měsíců po Invazi vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 odsouzena jako neslučitelná se socialistickým hospodařením. Společně s tzv. normalizací byl vydán hospodářský program, zaměřený na upevnění úlohy stranických orgánů v řízení hospodářství, na posílení pracovní a funkční disciplíny a na vydání páté pětiletky.¹⁰⁴

Pátá pětiletka, naplánovaná pro léta 1971–1975 se zaměřovala na převedení ekonomiky na intenzivní typ rozvoje. V tomto období se podařilo splnit většinu úkolů, což souviselo se snahou zmírnit nespokojenost lidí s veřejným děním. Přesto se však nějaké problémy objevovaly jako např. problém s kvalitou výrobků v důsledku pomalého zvyšování jejich technické úrovně.¹⁰⁵

¹⁰⁰ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 147

¹⁰¹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 150

¹⁰² ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 157

¹⁰³ Ota Šik a jeho ekonomická reforma. *Dějiny v pohodě*, 2013. [Cit. 1.8. 2020]. Dostupné z: <http://www.dejinyvpohode.cz/Articles/1218-2-Ota+Sik+a+jeho+ekonomicka+reforma.aspx>

¹⁰⁴ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 159

¹⁰⁵ Tamtéž

V období normalizace byl na dolech zaveden systém organizace soutěžení, v rámci něhož se mimo jiné účast jedince v programu rozvoje pracovní iniciativy považovala za projev společenskopolitické angažovanosti. Program rozvoje pracovní iniciativy měl pomoci dělníkům k rychlé akceptaci velkého přísunu výkonných strojů a taky k potlačování negativních vlivů důlních podmínek. V rámci rozvoje pracovní iniciativy vzniklo např. hnutí *Překonej sám sebe!*, podle kterého se měly rubáňové osádky snažit překonat svůj nejlepší těžební výsledek za poslední rok. Další formou pracovní iniciativy byly *komplexní racionalizační brigády* (KRB), jež se orientovaly také na práci jednotlivců. Smyslem těchto iniciativ bylo usilovat o dosahování tzv. rekordů, které cílily na kvalitativní i kvantitativní ukazatele.¹⁰⁶

I přes technickoekonomické efekty způsobené rekordy a skvělými výkony se poměry v revíru zhoršovaly. Docházelo k úbytku těžebních kapacit, prodlužování fondu pracovní doby a ke zhoršování ekonomiky důlních podniků i revíru jako celku. Revíru se sice dařilo plnit roční plány, ale se značným napětím. Bylo nutné začít situaci řešit komplexněji a nejlépe za pomoci centrálních orgánů, protože pouhá iniciativa pracujících již nebyla dostačující.¹⁰⁷

V revíru docházelo ve druhé polovině 70. let ke stále většímu útlumu kapacitních rezerv, a tak poprvé v poválečné době došlo k poklesu denní těžby. Stále se sice dařilo plnit stanovené úkoly, ale to jen v důsledku nárůstu těžby ve dnech pracovního volna. Hlavní příčinou popsaného degresivního vývoje byly změny, které nastaly v důsledku nepříznivých geologických podmínek.¹⁰⁸ Přesčasová práce byla ostře kritizována, protože ohrožovala zdravotní stav dělníků, především těch v rubání a přípravách. Řešením situace bylo do jisté míry vládní usnesení z roku 1980, podle něhož mělo dojít k postupnému zavedení povinných pracovních sobot a jejich náhradě dodatkovou dovolenou. Došlo také ke zvýšení průměrných mezd důlních dělníků, kteří pracovali v neodpovídajících mikroklimatických podmínkách a ve slojích, kde hrozily důlní otřesy a průtrže hornin a plynů.¹⁰⁹

¹⁰⁶ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 162

¹⁰⁷ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 162

¹⁰⁸ JIŘÍK, Karel. *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. V Ostravě, 1963-<1985 >, s. 231

¹⁰⁹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 166-167

První polovina 80. let se vyznačovala poklesem ročních těžeb a neustálými změnami plánů, které byly upravovány podle své účinnosti.¹¹⁰ V roce 1982 se zavedl tzv. upravený těžební a pracovní režim (ÚTPR)¹¹¹, který rozšiřoval pětidenní pracovní týden o povinné soboty (počet povinných sobot se v průběhu osmdesátých let měnil). I v tomto období byl využíván rozvoj pracovní iniciativy, díky kterému se částečně zpomalila dynamika degresivního vývoje revíru. Jako nejvýznamnější z pracovních iniciativ se jevila Československá vědeckotechnická společnost, v rámci níž fungovaly odborné sekce složené z odborníků různých profesí z vysokých škol či výzkumných a projektových ústavů. V revíru např. pořádala odborné konference a semináře, zaměřené na projektování či provoz nových hlubinných dolů. Jinou pracovní iniciativou byly soutěže o překonání tzv. limitních výkonů. Limitní výkony se pro svou racionální a ekonomickou výkonnost přenesly i do období transformace ostravsko-karvinského revíru na tržní podmínky. I v 80. letech bylo třeba nových pracovních sil, a tíživá situace v revíru si vyžádala změny ve mzdové a sociálně zdravotní oblasti. Mezi nově zavedenými změnami byly např. příplatky ve vícesměnných provozech nebo zvýšení věrnostního příplatku.¹¹²

Perestrojka, tedy program přestavby společnosti, který byl zaveden Michaiilem Gorbačovem v roce 1985 v Sovětském svazu, ovlivnila celý sovětský blok. V Československu byla o dva roky později navržena hospodářská reforma, která se měla vyznačovat urychlením ekonomického rozvoje a snížením energetické náročnosti tvorby národního důchodu alespoň o jednu třetinu. Mělo dojít také ke zvýšení úlohy tuzemské jaderné energetiky a zemního plynu ve výrobě elektrické energie s tím, že plyn se měl dovážet ze SSSR. Těžba černého uhlí, zejména koksovatelného, se naopak měla snížit.¹¹³

Na konci 80. let se stanovila tzv. nejvyšší přípustná doba expozice, která vymezovala počet směn, jež může horník odpracovat na prašně exponovaném místě. Tato změna vedla k tomu, že se mělo vyřadit až čtyřnásobně více horníků, než tomu bylo u dosavadního kritéria „kritické kumulativní dávky prachu“, které také mělo za úkol vyřazovat horníky, aby se tak předešlo možnému plicnímu onemocnění pneumokoniózou. V oblasti sociálního

¹¹⁰ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 169

¹¹¹ Vyhláška č. 121/1982 Sb.

¹¹² ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 171

¹¹³ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 175

zabezpečení horníků došlo k úpravě, která umožňovala odchod do důchodu již v padesáti letech. Díky těmto změnám mohl revír snižovat stavy pracovníků ruku v ruce s vyhlášeným útlumem dolů, aniž by nastaly rozsáhlé sociální otřesy.¹¹⁴

2.2.7 Období přeměny hospodářství na tržní podmínky

V důsledku mocenskopolitického zvratu v roce 1989 muselo nutně dojít k proměně revíru, ale také celého hospodářského systému. Došlo k rychlému útlumu neefektivních těžebních kapacit, tedy především ostravských dolů a petřvaldských dolů. V roce 1991 byl revíru udělen statut akciové společnosti se státní účastí. Podíl fondu národního majetku však postupně klesal a většinový podíl nakonec získala v roce 1998 akciová společnost KARBON INVEST. Společně s akciovou společností OKD působil v oblasti hornoslezské pánve (na českém území) také důl ČSM, který se vyčlenil z OKD a v roce 1990 se z něj stal samostatný státní podnik. V lednu 1999 se pak Důl ČSM stal součástí holdingu v čele s KARBON INVEST, a.s.¹¹⁵

Součástí reformy po událostech listopadu 1989 byla cenová liberalizace, která způsobila růst vstupních nákladových položek. Ceny uhlí a koksu však byly nadále regulovány, a tak rozdíl mezi tržními a regulovanými cenami přitěžoval důlním podnikům. Vlivem vyřazování horníků, které probíhalo po listopadové revoluci v důsledku útlumu, došlo k hlubokému poklesu v roční těžbě. Doly totiž přišly o plno zkušených horníků (cca o 24, 6 %)¹¹⁶, díky kterým dobře fungovala organizace na dole. Došlo navíc také k poklesu ročního fondu pracovní a provozní doby, protože horníci už byli unavení z neustálého boje za „splněný plán“, z těžeb o nepracovních dnech nebo z povinných sobot v rámci UTPR. Situace byla ovlivněná i porevolučními náladami, v rámci nichž se volalo po výměně některých podnikových ředitelů, ale také po celkové demokratizaci a liberalizaci hospodářského života. Krátce po 17. listopadu vznikly občanské iniciativy, jejichž cílem bylo zabývat se ekonomickými, politickými, sociálními i zdravotními otázkami. Tyto

¹¹⁴ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 117

¹¹⁵ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 177

¹¹⁶ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 186

iniciativy, koordinované Občanským fórem, reprezentovaly hornickou veřejnost a staly se tak významným činitelem sjednocování revíru.¹¹⁷

V roce 1990 pracovalo na ostravských odštěpných závodech ještě 19 953 zaměstnanců. K úplnému ukončení těžby na ostravské dílčí pánvi došlo v létě 1994, kdy na základě schváleného útlumového programu vyjel poslední důlní vozík na závodě ODRA.¹¹⁸

Vyřazování pracovníků mělo vliv mimo jiné také na nárůst úrazovosti a nemocnosti, zhoršení mezilidských vztahů a výdělků. Proto bylo nutné přistoupit k jistým legislativním opatřením, která by tlumily materiální a psychické dopady na postižené pracovníky. Mezi taková opatření patřilo odstupné, odchodné, zvláštní příspěvek horníků a mimořádný starobní důchod. Myslelo se také na možnosti nového pracovního uplatnění, a tak v rámci účasti na nejrůznějších rekvalifikačních kurzech dostávali horníci mzdu ve výši dosaženého průměrného výdělku.¹¹⁹

V souvislosti s odchodem horníků byly nepříznivě ovlivněny také perspektivní doly. Mediální prostředky umocňovaly nálady okolo útlumu dolů tím, že ironizovaly předrevoluční společenské oceňování hornického povolání jako nejvíc důležité, čestné a hrdinné, a také tím, že psaly o neperspektivnosti revíru a o jeho ekonomické či ekologické škodlivosti. Pocity sociální nejistoty se tak u stávajících horníků neustále zvyšovaly a počty nových pracovníků trvale klesaly.¹²⁰ Co se týče zaměstnanců utlumených dolů, část přešla do karvinských dolů, avšak mnoho z nich si raději vybralo úplný odchod, který jim zaručil alespoň jisté ekonomické výhody.¹²¹ Tito pak přecházeli do oblasti služeb či nejrůznějších obchodních sítí: „*Uvolňované pracovní síly byly v první polovině devadesátých let zčásti absorbovány přechodem do drobného podnikání, do služeb, drobné řemeslné výroby a obchodní sítě, a část přešla do starobního důchodu*“.¹²²

¹¹⁷ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 178

¹¹⁸ 25 let od ukončení těžby uhlí v ostravské dílčí pánvi. *ZDAŘ BŮH.CZ*, 14. 2 2019 [online]. [Cit. 1.8.2020]. Dostupné z: <https://www.zdarbuh.cz/reviry/okd/25-let-od-ukonceni-tezby-uhli-v-ostravske-dilci-panvi/>

¹¹⁹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 186-187

¹²⁰ Tamtéž

¹²¹ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 189

¹²² Charakteristika okresu Ostrava-město. *Český statistický úřad*. [online]. Aktualizováno dne: 03.05.2019 [Cit. 1.8.2020]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xt/charakteristika_okresu_ostrava_mesto

I přes konkurenci a nízké ceny polského uhlí a koksu se revíru podařilo obstát a obhájit svou pozici na zahraničních trzích. Hospodářské výsledky koncernu vypadaly slibně a společně s jistými příznaky zájmu o dodávky černého uhlí tak mohli horníci počítat s hmotným a sociálním zabezpečením.¹²³

V současné době je na ostravské dílčí pánvi ukončena technická likvidace dolů, avšak sanace a rekultivace území poznamenaného těžbou bude probíhat ještě dlouho. Hornické dědictví Ostravska je však stále připomínáno, a to zejména v areálu Hornického muzea na Landeku v Ostravě-Petřkovicích, v muzeu na Dole Michal Ostravě-Michálkovicích, v Dole Hlubina v Moravské Ostravě a dále pak v „několika samostatných památkově chráněných jámových budov s těžními věžemi a účelových objektů – koupelny, strojovny, kočárovny atd., které jsou rozptýleny po celém území Ostravy.“¹²⁴

3 Osudy horníků a hornické Ostravy - sebereflexe

3.1 Vzpomínky na život

Nejtransparentnější vzpomínkou a ústředím života aktérů je jejich práce. Téměř všichni líčí velmi podrobně práci na dole, čím byl jejich důl zajímavý, čím se lišil od ostatních či který byl nejnebezpečnější. Jak říká horník Evžen: „*Začínal jsem na dole ČSM, to bylo nějakých šest set, sedm set metrů a na Paskově už více jak tisíc. (...) A tak jasně, že se dostáváš do (.) my jsme měli třeba (.) důl Paskov byl průtržový důl a ty karvinské jsou otřesové (...). V tom uhlí bylo strašně hodně metanu a stávalo se, ale většinou to je vždycky (.) než se vykope první vrstvy (.) tak ten důl je takový nevybouřený, neuvolněný a jak tam bylo hodně metanu, tam byly metanové kapsy a třeba když se razilo, tak dojeli poblíž (.) to nikdo neví, co je před tebou. Takže třeba jak se přiblížili, tak najednou se ten metan uvolnil a spolu s uhlím vystřelil do toho profilu uhelného. A to byly nebezpečné situace no.* (Evžen, 47 let) nebo pan Bedřich: „*jsem tam byl třeba sám jako v noci, jsem vezl do čelby vagón celý na té kolejnici, spoustu dřeva ty hajcmany železné velké, jsem všechno naložil sám, nářadí (.) no a to jsem tam potom složil přes vrátek, vždycky jsem to tahal lanem nahoru až do té čelby až do toho předku. Tam jsem to shodil a buď jsem jel ještě jednou nebo už ne a byl*

¹²³ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3, s. 177

¹²⁴ 25 let od ukončení těžby uhlí v ostravské dílčí pánvi. *ZDAŘ BŮH.CZ*, 2019 [online]. [Cit. 1.8. 2020]. Dostupné z: <https://www.zdarbuh.cz/reviry/okd/25-let-od-ukonceni-tezby-uhli-v-ostravske-dilci-panvi/>

jsem sám na té šichtě třeba, jsem přišel sám na tu šichtu v noci. A bylo nás třeba pět ze začátku, pak čtyři pak tři pak dva a nakonec sám“. (Bedřich, 58 let)

Jeden z aktérů dokonce převzal iniciativu a ihned po našem seznámení začal sám mluvit o práci, takže začátek našeho rozhovoru není zachycen:

„(...) výstavba ostravsko karvinských dolů, dělaly stavby v dole, čili prohlubování, ražení dolních děl těch základních jo (.) potom razili ty přípravy to rubání vlastně (...)“. (Horymír, 60 let).

Také pan Jarmil věnuje ve svém vyprávění rozsáhlé pasáže o práci na dole, především pak zmiňuje, jak moc náročná práce na dole byla:

„No ted' je tam vlastně (.) a to se razí vlastně tam se střílí střelivem a vlastně ty zplodiny, když to vlastně se odstřelí, tak ty zplodiny se odvětraj, ale to důlní dílo celé načichne nějakým způsobem tím střelivem no a už to je takové pro ten organismus kdo na to není zvyklý, tak hned ho bolí hlava, bo člověk jak to vidí pravidelně, tak to oni tak nevnímá. Ted' v tom je prach, vlhko, hluk, někdy až extrémně a to všechno na ten organismus je nějakých způsobem zátěž že, ted' když je člověk a ted' celý den tam někde pracuje většinou to byla větší zátěž a ted' tu štreku do toho kopce jít po svých, no a vždycky se dělalo do posledka nějakým způsobem, protože byly nějaké stanovené úkoly, že se nesměli to se nikdy nebralo to vždycky byl problém, takže se snažilo splnit to, co oni chtěli. No a pak se na poslední chvíli utíkalo nahoru, takže zase se nešlo pomalu, ale šlo se nějakým způsobem rychle nebo rychleji. Ale zase, snažili se, aby ty lidi tam vozili nějakým způsobem, no ale bylo že se chodilo hodně pěšky no.“ (Jarmil, 56 let)

3. 1. 1 Období dětství

Pokud byli aktéři vyzváni, aby vzpomínali na své dětství či prostředí, kde vyrůstali, shrnuli své vzpomínky často do několika málo vět. Zdá se, že tato etapa pro ně nebyla tak důležitá jako jejich pracovní aktivity. Rozhovor se proto velmi brzy stočil na povídání o střední škole a záhy o vstupu do hornické profese, což je patrné i z rozhovoru s panem Jarmilem: *„Jako klasika, nic neobvyklého. Jako co (.) co se dělo za komunistů, vlastně (.) školka. Jesle. Základka. Sídliště vlastně, jako všechno se odehrávalo před barákem s s s vrstevníkama, nebyly dnešní lákadla (.) byly klasické venkovní sporty, v zimě hokej se hrával, jednou za rok dovolená v létě, pak se jezdilo po dědině k babičkám, tetkám, nic jako tak že by vybočovalo z normá, asi normálu. Já pocházím z Uničova od Olomouce, no vlastně jsem se (.) jakási škola byla střední, učiliště no a potom jsme se jaksi rozhodli a přišli jsme vlastně s kamarádama semka na Ostravu no a ty se vrátili a já jsem zůstal od toho*

sedmdesátého druhého roku vlastně Fučík, pak jsme přestoupili na Devátý květen, Barboru a Darkov, tam jsme zakotvili snad na stálo“. (Jarmil, 56 let)

Ještě zjevnější je druhořadost období dětství u bývalého horníka Svatopluka, který jej okomentoval jednou větou a dál vyprávěl o tom, jak se dostal k hornictví.

„Dětství bylo lepší než teď, neměli jsme mobily, neměli jsme internet, na Vánoce byl sníh. A jak jsem se k tomu dostal, tak jsem se moc dobře neučil jo (...), tak jsem se vyučil, po vyučení jsem se oženil, zrobil si záchranářský kurz (...).“ (Svatopluk, 66 let)

Oba horníci – Jarmil a Svatopluk – přitom srovnávají dětství za socialismu s dnešním dětstvím a konstatují, že bylo v mnoha ohledech lepší, zejména pak v tom, že jako malí neměli slovy pana Jarmila *„dnešní lákadla“*, tedy mobily apod.

Pokud se aktéři přece jen více rozpovídali o vzpomínkách na raný život, vybavily se jim většinou klukovské „rošťárny“, případně úrazy s nimi spojené.

„a jinak dětství jsem měl úžasné. Jednak jsem měl staršího bráchu, tak to to bylo (.) to jsem měl dobré, on mě vždycky tahal z průserů (...), čtyřikrát jsem se topil a vždycky tam byl Ludva a zachraňoval mě (...). A pak jak jsme blbli, jsme si chodili hrát k Ostravici a všude možné že, do Starého města jsme chodili krást ovoce (smích)“. (Evžen, 47 let)

„otřes mozku jsem měl (.) já nevím, jak dlouho jsem byl v nemocnici (.) kolem vá (.) přes Vánoce jsem tam byl. Bo to mám takovou vzpomínku, že mě pustili na Vánoce domů já nevím na 2 dny a pak jsem se tam musel vrátit ještě. No to jsem ležel pod kolama jako jo (smích). (...) a tak (ukazuje) mi hlavu rozseknul (.) takový boráček malinký (mluví lítostivě) jsem bečel jak Viktorka, teď krve jak z babuša jo úplně celý. Vím, že jsem byl těž v nemocnici, ale to mi jen hlavu zašili a šel jsem domů. Mám takovou prohlubeň, jak si šáhneš, to ucítíš“. (Mojmír, 51 let)

3. 1. 2 Školní léta

Vzpomínám na školní léta aktéři také nevěnovali příliš pozornosti. Bývalý horník Prokop například jen zmíní, kde chodil na střední školu a posléze se jeho vyprávění ubralo jiným směrem: *„Na učňáku jsem byl v Porubě, Vítězný únor, nedávno jsem tam byl, bo jsem potřeboval kopii výučního listu (.) jako archiv tam funguje, tak je to tam ještě jako zachovalé, ale už to je něco jiného (...).“* (Prokop, 49 let)

Horník Petr pak sám přiznává, že si na základní školu moc nepamatuje. Při vzpomínání na střední školu velmi rychle přechází ke vzpomínce na to, jak se dostal k hornickému povolání: *„Na základní školu ani moc vzpomínky nemám, já jsem chodil vlastně tady v Mariánkách na základní školu a potom poslední tři roky jsem chodil v Porubě,*

tam na osmém obvodě (...). Na střední jsem chodil na hornické učiliště do Havířova. Já jsem právě, horníkem jsem vůbec nechtěl být že jo, jak to bylo za komančů, jak se vypisovaly ty přihlášky že, to jsem chodil za těma poradcema do té školy (...). (Petr, 51 let)

Stejně tak je tomu i u horníka Jarmila: „(..) jakási škola byla střední, učiliště no a potom jsme se jaksi rozhodli a přišli jsme vlastně s kamarádama semka na Ostravu no a ty se vrátili a já jsem zůstal od toho sedmdesátého druhého roku vlastně Fučík, pak jsme přestoupili na devátý květen, Barboru a Darkov, tam jsme zakotvili snad na stálo.“ (Jarmil, 56 let)

Pokud se aktéři o školních letech přece jen rozpovídali více, vzpomínali na ně jako na šťastné období: „A ve škole jsem hrál na trubku, to partyja zbantovala, ale bylo to dobré, jak jsme šli do schůze káesčé (míněno KSČ) kura, tak jsme jim tam to, dostali jsme chlebiček že, do školy jsme nemuseli (smích). (...). Říkám na tom učňáku to nebylo špatné (...).“ (Svatopluk, 66 let)

Sám horník Evžen přiznává, že přestože měl ve škole problémy s chováním a učením, vzpomíná na školu vždy v dobrém: „Člověk aji na školu vzpomíná že, a vždycky v dobrém. Jako taky jsem měl ve škole problémy že, jak jsem byl malý, já jsem byl takový (.) dneska ty děcka dostanou nálepkou, že mají adéhádé (míněno ADHD) a my jsme byli jenom sígři že (smích). No takže já jsem vlastně první až čtvrtá třída, tak to jsem neměl dobré známky, byl jsem takový lump (.) vždycky, když se něco stalo, tak za všechno mohl Evžen. Tak to tak bylo no (smích).“ (Evžen, 47 let)

3. 1. 3 Cesta do dolu

Z rozhovorů je patrné, že k hornickému povolání se často aktéři dostávali spíše souhrou různých situačních okolností než tím, že by je přesvědčila tehdy proklamovaná prestiž a důležitost hornického povolání, což mimo jiné potvrzují horníci Evžen a Petr.

„No tak nakonec jsem na nátlak vzdal tu vysokou školu a tenkrát jsem (.) protože můj první tchán byl těž havíř, no tak ať jdu na šachtu, bo víš jak dostanu byt a všechno (.)“. (Evžen, 47 let)

„Já jsem právě, horníkem jsem vůbec nechtěl být že jo, jak to bylo za komančů, jak se vypisovaly ty přihlášky že, to jsem chodil za těma poradcema do té školy a já jsem tam napsal kuchař číšník že“. (Petr, 51 let)

Co tedy vedlo aktéry k tomu, aby si vybrali jedno z nejnebezpečnějších a nejnáročnějších povolání tehdejší doby? Z analýzy rozhovorů můžeme vysledovat čtyři hlavní motivy: rodinná tradice, materiální jistota, uvolnění z vojenské služby a špatné studijní výsledky.

Jako jeden z hlavních motivů výběru hornického povolání se ukazuje hornická tradice v rodině. Vzhledem k povaze ostravského regionu není překvapivé, že téměř každý z aktérů měl nebo má někoho z rodiny na šachtě, ať už rodiče či vzdálenější příbuzné.

„...jak jsem říkal, otec dělal na Švermě, moje matka tam dělala taky (.) propagaci, děda taky, takže už jsem něco věděl a kdysi se dalo že jako, kolik mi bylo dvanáct, třináct roků, tak tata mě vzal na důl, sice na tajňačku, ale dalo se to, takže jsem věděl, co mě čeká“.
(Petr, 51 let)

„Můj otec pracoval celý život a můj strýc a další strýc u véokádé (míněno VOKD), výstavba Ostravsko-karvinských dolů no“. (Bedřich, 58 let)

Ukazuje se však, že ne vždy se rozhodnutí aktérů stát se horníkem setkalo s pochopením rodiny. Hornické povolání sice s sebou neslo jistotu co do finančního zabezpečení, ale bylo velmi nebezpečné, a to si především otcové, kteří si sami onu nebezpečnost povolání zakusili, uvědomovali.

„No tak říkal že (.) on byl první zhrozený, když jsem se rozhodl, ale říkal no aspoň, že to jdu k tomu véokádé (míněno VOKD), že nejdu přímo k tomu okádé (míněno OKD) na tu šachtu jo, protože na té šachtě tam panovaly dost bych řekl tvrdé podmínky že, protože tam se jednalo vlastně o životy, zdraví a životy lidí jo čili tam je polovojevský režim“.
(Horymír, 60 let)

„Tata říkal, jak půjdu na horníka, tak mi ruky poláme“. (Mojmír, 52 let)

„Tak moc se jim to nelíbilo. Jednak že jsem odešel že z domu a (...). A ještě tenkrát Ostrava nebyla nijak populární v té době (.) říkali, že Ostrava je takové tvrdé město nebo jak bych to řekl. Vždycky se říkalo tam chodijou ti poslední že, se říkalo“. (Jarmil, 56 let)

Jít na šachtu mohlo být i způsobem, jak zaopatřit rodinu. Ne jen, že samotné hornické povolání bylo velmi dobře finančně ohodnoceno a nabízelo téměř okamžité bydlení, některé šachty také poskytovaly tzv. náborové, tedy jednorázové finanční příspěvky, jak říká Evžen: *„(...) ale pak jsem se seznámil s Lidou, potřebovali jsme byt, prachy, tak jsem nastoupil na důl čéesem (míněno ČSM), bo tenkrát tam dávali náborové“.* (Evžen, 47 let)

Materiální jistota a s ní související benefity tedy hrála při výběru povolání velkou roli. Již při učení se na horníka měli pánové řadu výhod. Bývalý horník Prokop např. zmiňuje, že mohl během studia bydlet a stravovat se zadarmo: *„(...) v té době byly finance takové všelijaké, chodili náboráři po školách, po bytech že to a tak hlavně o to šlo že. Máti v té době nemusela za mě vůbec nic platit. Oni mě oblíkali, najíst nám dali (.) jsme se měli (.) jak se říká jak prase v žitě“.* (Prokop, 49 let)

Jistotu bydlení však měli i po vyučení. Přestože bylo bytů za socialismu nedostatek, horníci byty dostávali přednostně, což potvrzují výpovědi aktérů:

„ale jako okamžitě (.) byl vypsán byt (.) to přidělovali tím stylem, že to ze šachty dávali“. (Prokop, 49 let)

„No tak jsem tam požádal o byt, jenomže já jsem z práce šel později, nepustili mě (.) říkám, že do Frýdku nechcu (.) a nabídli mi ve Výchovicích byt“. (Svatopluk, 66 let)

„bo jsem dostal od šachty byt, takže jsme se odstěhovali s manželkou a s malým, bo já mám dvě děti (...)“. (Petr, 51 let)

Neméně častý motivem při výběru povolání byla úleva od povinné vojenské služby. *„Já jsem vlastně šel že (.) hlavní stimul byl v tom, že (.) místo vojny. Že vlastně jsem nemusel jít na vojnu, tak jsme to vlastně podepsali místo vojny no. To vlastně byl hlavní podnět, že jsme se tady objevili no“.* (Jarmil, 56 let) „Podepsat šachtu“, jak se tehdy říkalo dle manželky pana Jarmila *„Podepsal šachtu vlastně že, to tak říkalo se“* a strávit tak deset let na šachtě, bylo pro mnoho aktérů přijatelnější, než strávit dva roky na vojně mimo svůj domov. Nabízí se otázka, proč tomu tak bylo.

Z rozhovorů vyplývá, že se většina horníků ženila velmi brzo, a tak dva roky strávené na vojně neblízko domova pro ně byly ztraceným časem, který by mohli strávit s manželkou, případně dětmi, jak uvádí pan Horymír: *„(...) všichni stejně přešli do toho hornictví, protože chtěli založit rodinu, takže potřebovali zaprvé peníze, byt dostali, na vojnu nemuseli jo což dva roky ztracené (.) jo takže nakonec (smích) stejně všichni šli do toho hornictví jo i když byli vyučení já nevím čím, ale jako (.) no však sto tisíc lidí tam dělalo, což o čemsi svědčí že“.* (Horymír, 60 let)

Hornictví se mladíkům nabízelo také jako východisko z nouze. Špatné studijní výsledky jim nedávaly moc možností při výběru škol, což potvrzuje i bývalý horník Evžen: *„No takže já jsem vlastně první až čtvrtá třída, tak to jsem neměl dobré známky (...). Do té doby jsem byl jasný kandidát na hornické učiliště (...)“* (Evžen, 47 let) a také horník Svatopluk: *„A jak jsem se k tomu dostal, tak jsem se moc dobře neučil jo (...)“.* (Svatopluk, 66 let).

Většina z dotazovaných aktérů se pro hornictví rozhodla v mládí a toto povolání je provázelo celý život až do důchodu nebo do doby, kdy se zavřel důl, na kterém pracovali. Jeden z aktérů však na šachtě strávil pouze dva roky. Ocitnul se tam navíc ze zcela jiných důvodů než zbytek dotazovaných. Z výpovědi Bedřicha vidíme, že byl na šachtu nucen odejít kvůli neochotě vstoupit do jediné odborové organizace v tehdejší Československu, a protože na šachtě potřebovali lidi neustále, našel Bedřich místo právě tam: *„když jsem tady*

pracoval na hlavním nádraží, tak jak jsem nechtěl vstoupit do erohá (míněno ROH), tak mi řekli, že mi teda nemohou prodloužit (...), tak jsem šel vlastně na to, na to hornictví (...), jsem už jako neměl kde jinde pracovat za komunistů že“. (Bedřich, 58 let)

Z uvedeného vyplývá, že motivací pro výběr hornického povolání bylo několik, mnohdy se při rozhodování jednalo o souhru více motivů. Hornictví nabízelo mimo dobrý plat, možnost přednostního dostání bytu a úlevy od vojny řadu jiných výhod jako např. lepší zdravotní péči či rekreační pobyty. Jak vzpomíná pan Svatopluk: *„A potom byly ty ozdravné pobyty, já jsem byl v Karlových Varech, v Jugoslávii jsem byl a ze zachránky za ten výbuch co byl na Doubravě jsem byl v Rusku jako na týden (...).“* (Svatopluk, 66 let) nebo pan Horymír: *„Byly rekreační pobyty v rámci erohá (míněno ROH) a ještě byly rekondiční pobyty jo já třeba jsem po roce devadesát na jednom byl, to bylo poprvé a naposled pro vedoucího úseku (.) dneska už ty rekondiční pobyty jsou třeba v Beskydech jo pro ty důlní pracovníky. To jsem byl na tři týdny tenkrát v tom devadesátém roce v Dagomysu, to bylo středisko vytvořené v Rusku nebo Sovětském svazu tam u Soči jo tam bylo vybudované, to jsou vlastně z toho okádé (míněno OKD) tam to aji platili jako, takže tam jsou nádherné hotely, ale jako nádherné fakt, to bylo vybavené jako, to tam byl velký kontrast s tím, jak ti lidi žijou jako. To bylo fajn, to se mi líbilo.“*

Ačkoli si téměř všichni aktéři byli schopni vybavit rekreační pobyty, na které v rámci práce mohli za určitých podmínek vyjet, nepovažovali tuto možnost za rozhodující při výběru povolání. Zároveň je z jejich vyprávění patrné, že si neuvědomovali, že taková péče byla ve srovnání s jinými nadstandartní. Výhody brali víceméně jako samozřejmost: *„Každá šachta měla svoje rekreační středisko, buď na Těrlicku, na Žermankách, pak začalo pod Báňské se jezdit, tam byl problém se dostat svého času vlastně (...). Jezdilo se do Řecka, byly rekondi (.) to vím přesně, Řecko, Chorvat Jugoška, Jugoslávie, do Ruska jak potom postavili Dagomys a na Jaltu se jezdit. A stavěli i hotel ve Vietnamu, ale to už nestihli, to psali v Horníku ne.“* (Jarmil, 56 let)

3. 1. 4 Vzpomínky na pracovní život

Jak už bylo zmíněno, středobodem života horníků bylo nebo stále je jejich povolání. Všichni jsou schopni barvitě popsat svou práci i „svůj“ důl. O pracovním životě se rozhovořili nejvíce a téměř všichni si vzpomněli na první sfárání.

„To víš, že si pamatuju, na to člověk nezapomene. Člověk má strach. Očekává, co bude. Ty představy jaké má lajk. Jenom ty černé štoly, malé stísněné všecho. Fáráš, jedeš

skoro tisíc metrů pod zem, vylezeš a tu takový horský kostel. Bíle všeko. To je šachta jo? Jsi rozpačitý, zalehne ti v uších, takže po šichtě jsem nic neslyšel že“. (Evžen, 47 let).

„No tak jsem sjel rychle tím výtahem, to byl nejhlubší důl že tam na kopci (.) Bezruč, takže o to se to muselo hlouběji jako jet tím výtahem, to jelo strašně rychle mně se zvedal ten žaludek že, pak jsme jeli vláčkem ještě někde daleko a pak se ještě šibikem, takovým dlouhým výtahem se ještě kousek jako popojelo dolů na nějaké to nejspodnější patro no, sedmé nebo osmé já nevím co to bylo. Ale bylo to hodně hluboko no“. (Bedřich, 58 let).

Všichni aktéři si byli také schopni vybavit nebezpečné situace, které v dolech hrozily prakticky neustále, ať už to byly otřesy, závaly nebo četné úrazy.

„Nebezpečné situace jsou svým způsobem pořád, každý den se může něco přihodit, někdy to je víceméně v pohodě, někdy to je horší. Byli jsme svědky nějakých takých (.) ale jako, že bych zažil nějakou velkou mimořádnou událost, to se nestalo jako to ne. A nějaké takové ty úrazy, třeba že se něco někomu zlomilo, třeba zlomila se noha jo nebo takhle, ale že by vyloženě nějaký smrtiák nebo něco hromadného to ne“. (Jarmil, 56 let)

„Jo, to jsem zažil hodně no. Třeba jsem šel jako z toho jedno patra, kde se šlo do druhého, jsem šel vlastně dolů a za mnou spadl nějaký velký kámen. Těsně za mnou, i když jsem měl prilbu no ale jako (.) to by bylo špatné no“. (Bedřich, 58 let)

„a jinak jako takový široký otřes co na Darkově jak jsme šli to bylo kolem půlnoci domů a to šlehlo vedle nás ve štrece. Najednou jsem zůstal na kolenách, protože to opravdu nohy podlomilo a já říkám ty vole co to bylo. A Otík říká „nevím, někde otřes (.)“ bo to jsou takové jakože to tak jde cítět (.) někde to bouchne (...)“. (Prokop, 49 let)

Nebezpečí práce na dole bylo zřejmé a všudypřítomné. Jak vlastně byli horníci schopni každý den vstát a jít do práce s vidinou, že se jim může cokoli stát? Z výpovědí je zřejmé, že se s hrozícím nebezpečím zkrátka smířili, byli nuceni si na neobvyklé podmínky zvyknout.

„Strach (.) ten člověk musí tou přírodou všechno počítat. Nesmíš to přehánět, ta rizika (.) každý říká (.) jak jsem mohl tak dlouho přežít, úrazy všechno (.) říkám musíš myslet hlavou“. (Petr, 51 let)

„To si člověk ani tak neuvědomí. To nebezpečí, co třeba vnímají lidi, co tam nikdy nebyli, tak ty už tak nějak nevnímáš. Jako musíš si dávat pozor, aby na tebe něco nespadlo,

to zas ti horníci nejsou sebevrazi. Když někde byl špatný strop nebo tak, tak se to zajišťovalo více, ale to už si každý hlídá svoje zdraví, že svůj život“. (Evžen, 47 let)

A protože nebezpečí hrozilo dennodenně, byla důležitá také důvěra mezi kolegy. Mít dobré vztahy a vědět, že se jeden na druhého mohou spolehnout.

„a hlavně tam muselo být to kamarádčovství jak se říká no že jeden druhému musel důvěřovat, že kdyby fakt se něco stalo (.) byli pak takoví výlupkové, kteří vyloženě jo tak s tebou radši nic, ale jinak vždycky jsem si říkali „tak ty mi nevěříš, tak to nemůžeme spolu spolupracovat“. (Prokop, 49 let)

„aji ten kolektiv byl takový, že držel při sobě a to kamarádství tam bylo (...).“ (Horymír, 60 let).

Téměř všichni dotázaní se shodnou, že na dole byla dobrá parta.

„Na té šachtě musím říct za těch třicet čtyři roků já jsem měl štěstí, já jsem vydržel vždycky v jednom kolektivu, vždycky jsem měl super chlapy na šichtě (...).“ (Petr, 51 let)

K dobrým vztahům na pracovišti přispíval také specifický druh hornického humoru. Horník Jarmil vzpomíná, jak si na pracovišti dělali mezi sebou z legrace naschvály.

„To srandičky to jo, že ho tam uvázal někde a tak různě, že šel s (chleme) někde na zádech přidrátovaným až do lampovny, to jo. Nebo že sluchátko někdo namazal vazelínou od telefonu. A to už dlouho nebylo, vidíš to.“ (Jarmil, 56 let).

Pan Jarmil také zmiňuje, že i když někdy na dole byly rozepře, tak po skončení šichty bylo vše rázem zapomenuto.

„to prostě (.) hodně lidí hodně povah, někteří byli rejпали, někteří byli mlčenliví, prostě taky ti dřiči prostě těž neřešili a šli a udělali někteří rejпали (.) furt měli nějaký problém, i když ten problém třeba ani nebyl, ale jakto tak vyloženě jako že bysme byli rozkmotřeni že by člověk ani spolu nepromluvil, to zas né (.)nevím důlní kolektivy byly takové (..) vyfaralo se. Po štamprli se vypilo. A bylo zas všechno dobře no“. (Jarmil, 58 let).

Hlavním stmelujícím prvkem bylo tedy mimo práci pivo či „štamprle“ po šichtě.

„Chodil jsem na pivo, vždycky jak jsme vyfárali, tak automaticky se chodilo.“

„to bylo všecko od rána otevřené, protože havíř, jak šel po šichtě a neměl kde zajít na pivo, bylo zle že (...).“ (Prokop, 49 let).

Výpověď bývalého horníka Evžena ukazuje, že se horníci bavili napříč hornickými pozicemi. Na pivě tak u jednoho stolu mohl sedět horník v rubání, předák i technik.

„Já jak jsem byl technik, tak jsem na těch přípravách měl třeba pět kolektivů pod sebou jo. My jsme tak nepatřili ani k jednomu a vlastně ke všem že. Já jsem nikdy neměl problém s horníkama. Jak jsem chodil na pivo, jsem přišel po šichtě do té hospody a všichni „jo, pocem Evžo.“ Viš jak někteří třeba ti technici se nechtěli bavit s těma horníkama, dělníkama, tak si drželi odstup. Já jsem byl vždycky kamarádský. Mi to problém nedělá.“ (Evžen, 47 let)

I přes dobré vztahy mezi horníky nebyly pracovní kolektivy stálé. Často totiž docházelo k velké fluktuaci zaměstnanců. Lidé do hornictví chodívali také z donucení (potřebovali peníze) a ne každý věděl, co práce na dole obnáší. Proto na dolech docházelo k časté obměně horníků.

„jak říkám každý měsíc přišel na šachtu někdo nový to pořád chodili noví lidé, přišel kuchař holič jo taký lidé chodili jo a prostě byli (.) dostali školení a někdo se prostě chytil, nějakým způsobem se v tom zhlídnul anebo měl nějakou zodpovědnost třeba vůči rodině, že potřeboval peníze, protože ty peníze tam byly, tak to prostě dal. A zůstal tam a někdo to prostě zabalil a skončil, ale zas tam byli už další, takže to furt furt tam zůstávali, byli mladí mladí mladí mladí. A za další jednou za rok přišla omladina vyučenci že, ale vlastně to těch koncem devadesátých let (.) to vlastně skončilo, nejdřív oni že nepotřebují, že budou lidi chodit sami, ale nikdo nepřišel že“. (Jarmil, 56 let)

„pak udělají kurz, jednou sfárá a po druhé už nepříjde. I takové případy jsou, no je to maras no“. (Mojmír, 52 let)

„Jsem dělal v noci, nás bylo pět, postupně všichni upadávali, nechodili na tu práci, to byli takoví fluktuanti (...).“ (Bedřich, 58 let)

Hornické tradice

S rychlým rozmachem průmyslu na Ostravsku v 18. století došlo nejen k sociálním, ekonomickým i národnostním změnám, ale také ke změnám zažitých tradic. Na Ostravsku se postupně zakořenily specifické slavnosti, které navazovaly na středověké stavovské tradice rudného dolování. Typickým projevem těchto tradic bylo uctívání hornického patrona, jímž byla v této oblasti svatá Barbora. Na den svaté Barbory horníci utvořili průvod, který směřoval ke kostelu, ve kterém se posléze uskutečnila slavnostní mše. Po mši následovala cesta do hostince, ve kterém se pořádně slavilo a tancovalo. V 60. letech 19. století došlo na Ostravsku podle dostupných údajů ke změně patrona a hornická slavnost

spojená s jeho uctíváním byla přeložena na den svatého Prokopa. Tato tradice se udržela jen do první světové války, a proto již dnes není mezi horníky vžitá. Zatímco na svatou Barboru si vzpomněli dva aktéři, svatého Prokopa nezmínil ani jeden. Horník Horymír vzpomíná, že Barboru uctívali spíše jeho polští kolegové.¹²⁵

„To je až dneska tam je ta Barborka, ale to bylo v Polsku. V Polsku jsme byli na těch družebních těch, jak jsme fáráli, tak tam to (.). Poláci jsou jako daleko víc náboženští, ale u nás (.) u nás to tak nebylo. (Horymír, 60 let)

Naopak horník Jarmil vzpomíná, že hornická slavnost byla přece jen slavena na den svaté Barbory. Nejednalo se však o původní slavnost k uctění hornického patrona. *„Jo to jsme absolvovali samozřejmě skok přes kůži třikrát, ne jednou, ale pak jsem se zúčastnil, když skákali druzí. To je taková hornická slavnost, vždycky na Barborku, to je vlastně patronka. To se vždycky před Vánocma se chodí.“ (Jarmil, 56 let)*

Z rozhovorů vyplývá, že tato slavnost – tzv. skok přes kůži, spočívající v přijetí nových adeptů do hornického cechu, nebyla určena pro všechny horníky, nýbrž jen pro vybrané.

„To jako nechodili všichni, vždycky byli vybraní jedinci.“ (Jarmil, 56 let)

„Skok přes kůži, vyznamenání nějakých lidí, taková žranice za komančů (.) teď tam přijde někdo nový, tak ti papaláši vymýšlí pro ty horníky, že musíš vypít dvacet piv nebo nesmíš dvě hodiny si zajít na záchod, budeš zpívat písničku a takové (.) takže to jsem vždycky odmítnul (...)“ (Petr, 51 let)

Již zmíněné tradiční hornické slavnosti, které navazovaly na středověké stavovské tradice, byly společně s vzestupem dělnického hnutí nahrazeny na konci 19. století Svátkem práce, který se konal vždy 1. května. Po druhé světové válce zde byla snaha o propojení obou svátků, a tak vznikla tradice Dne horníků, který připadá na 9. září.¹²⁶

Všichni aktéři si byli schopni Den horníků vybavit a zdá se, že se většina z dotázaných také s oblibou oslav účastnila, ať už jako děti či později jako zaměstnanci.

¹²⁵ SKALNÍKOVÁ, Olga. Hornické slavnosti na Ostravsku v 19. a na počátku 20. století. *Český Lid*. [online]. 1966, 53 (5). [cit. 09.07.2020]. Dostupné z www.jstor.org/stable/42702405

¹²⁶ VOPASEK, Stanislav. *Dějiny hornictví, aneb, Jak to bylo s uhlím na Ostravsku*. Ostrava: Repronis, 2005. Ostravica. ISBN 80-7329-099-5.

„Každý rok jsem chodil. Jak byly ty velké oslavy že v Ostravě (.).“ (Petr, 51 let)

„a tak teř to bylo, že tam se lidi setkali, partyja že, poseděli, kulturní program tam byl nějaký a mimoto tam byl ten šoping provedený (...). Hajcmany se zvedaly a také ty srandy, to byla atrakce se házelo se na na ty kolečkama no těsněním a také ty blbosti, tak jako něco jak pout, nějaké kolotoče se tam chodilo s děčkama rodiny že“. (Jarmil, 56 let)

„Na ty dny horníků jsem od malička chodil vždycky (.) vlastně otec (.) ale to tu chodili všichni. Tu tu byli vlastně, v okádě (míněno OKD) bylo přes sto tisíc zaměstnanců čili každý v Ostravě měl buď v rodině nebo v nějaké vzdálenější rodině jo a teď ty šachty dělaly vždycky ty dny horníků a to byly takové oslavy, které aji na území Ostravy po těch různých stadionech, na Černé louce jo, tu přišli vlastně vystupovat ti pražští muzikanti herci jo, takže to byla taková slavnost. Tam jsem chodil, mně se to líbilo.“ (Horymír, 60 let).

Zatímco oslavy prvního máje byly na konci 19. století symbolem boje dělníků za lepší pracovní a platové podmínky, za socialismu nabyly nového rázu. Svátek práce se stal nejvýznamnějším svátkem komunistického režimu. „Cílem bylo demonstrovat sílu režimu a jeho jednotu s lidem (dělnické třídy, rolníků a pracující inteligence).“¹²⁷

Akteři se oslav 1. máje povětšinou účastnili, a ačkoli si byli vědomi společenské kontroly, nepovažovali to za omezení jejich svobody. „kdysi jak byl První máj, tak to byla taková lidová slavnost. Zase tam byly stánky, pivo se čepovalo, nedostatkové zboží bývalo většinou a takový jarmark no (...), ale tenkrát to bylo také pompézní, to nás svázely autobusy a byla výzdoba všude a všichni se tvářili spokojeně, no prostě (.) všechno bylo pozitivní kdysi, nic negativního v televizi že by bylo slyšet, všechno bylo jako pro stranu a (.) my jsme to ani neřešili, my jsme ani nic jinýho neznali vlastně v té době.“ (Jarmil, 56 let)

„No to už potom nebylo, ale pamatuju si ho. To bylo před hlavní tribunou „vítáme horníky dolu Hlubina“ jo, každý dostal dneska to jsou stravenky, v té době to byly lístky na párek a pivo jo a hlavně, aby byl každý v tom průvodu (smích). Ale jo bylo to takové jinačí takové ti lidi tím žili jo, byl první máj tak se šlo do průvodu a dneska? Kdyby někdo něco takového zorganizoval, tak nevěřím, že z těch mladých (..).“ (Prokop, 49 let)

Zatímco aktéři Jarmil a Prokop vnímali účast na prvomájovém průvodu docela pragmaticky – zúčastní se, dostanou poukázku a užijí si den volna, horník Horymír vzpomíná, jak jako vedoucí úseku musel dohlížet na to, aby byla účast zaměstnanců jeho úseku co nejvyšší.

¹²⁷ 1. máj – svátek práce. Totalita. [online]. 2020 [cit. 09.07.2020]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/1maj.php>

„První Máje to za socialismu musím říct bylo celkem hlídané. Každá ta společnost si hlídala, aby měla účast. To už jako, jako ve škole jsem museli chodit jo, no a já jako vedoucí úseku jsem se musel zpovídat řediteli, kolik mi přijde z mého úseku lidí jo, takže já jsem tam samozřejmě musel jít že, musel jsem přesvědčit ty lidi jo, takže nalákat jen že půjdem do hospody a že to oslavíme (smích) a přišel soudruh ředitel a „tak soudruhu vedoucí, kolik tu máš lidí, tak v pořádku.“ (Horymír, 60 let)

3. 1. 5 Vzpomínky na rodinu

Vzpomínám na rodinu aktéři nevěnovali moc pozornosti. Seznámení s manželkou zmínili aktéři často jakoby mimochodem, třeba pan Prokop: *„(...) pak jsem se hned oženil v osmnácti, to je jedno (...).“* (Prokop, 49 let) nebo pan Bedřich: *„Jsem se ženil ve dvacetipěti letech a měl jsem automatickou pračku třeba (...).“* (Bedřich, 58 let)

Z výpovědí lze vidět, že se aktéři ženili velmi mladí a v mladém věku měli i děti:

„(...) tak víš, že jsem měl už dceru v sedmnácti že, ona se narodila druhého září, to bylo na začátku čtvrtáku že (...).“ (Evžen, 47 let)

„(...) protože ve druháku se nám narodil s manželkou kluk, nám bylo šestnáct a něco, ale do dneška jsem spolu. Chodili jsme spolu podotýkám i na základní školu a spolu do třídy, takže to bude třicetpět roků, co jsme spolu.“ (Petr, 51 let)

Dětem aktérů je také v jejich vyprávění věnován minimální prostor, aktéři většinou jen v několika větách zkonstatovali, kde jejich děti studovali, a kde dnes žijí či pracují:

„No tak ti jsou všichni po vysoké, ten dělá kajsi nějaká španělská firma (.) dělá tam dělá vedoucího údržby a správu budov. A děvucha ta, ta má dokonce dva inženýry ta dělá hlavního ekologa v Mošnově co vyrábijou světla.“ (Jarmil, 56 let)

„Mám dva syny, ten druhý studoval průmyslovku, a potom šel na Báňskou, tam byl tři roky, potom si našel holku a bylo po studování. Nastoupil do jejich firmu jako ajťák (...).“ (Petr, 51 let)

„(...) já mám dceru v Anglii (...) dcera se tam vdala no. Jsme zůstali sami s manželkou, dcera se vdala do Anglie a syn do Thajska.“ (Horymír, 60 let)

3. 1. 6 Vzpomínky na společenskopolitickou změnu v roce 1989

Sametovou revoluci (1989), která byla významným předělem v dějinách Československa, hodnotili aktéři různě. Část z nich přiznává, že je revoluce moc neoslovila

a že zkrátka neměli potřebu se jí nějakým způsobem účastnit a aktivně k ní přispívat: „Ty ono víš jak to je v té Ostravě, tam jakože nějakí studenti nějakýma klíčema, no já nevím, určitě jsem nestál tam někde a necinkal klíčema. Ono na té Ostravě tam robit, robit a robit. Já jsem to určitě neřešil.“ (Mojmír, 51 let)

„Já jsem ji prožíval tím stylem, že jsem tomu vůbec nevěnoval pozornost, akorát si pamatuju, že byly ty demonstrace na šachtě, že tam (.) jsme ve vestibulu stáli, já jsem vlastně ani nevěděl o co jde, tak ti to řeknu, takže prostě jo (...).“ (Prokop, 49 let)

„Nijak moc jsem to neřešil. My jsme s manželkou stáli u toho kostela osmnáctého a kolik mi bylo dvacet roků a já jsem to tak (.) já jsem měl jiné starosti.“ (Petr, 51 let)

Naopak horník Evžen, který byl v době velkých společenskopolitických změn ještě studentem gymnázia a který jako jediný z aktérů nastoupil na důl až po roce 1989, se revoluce aktivně účastnil a vzpomínal na ni velmi pozitivně:

„Jsem byl aji na estébé (míněno StB) kvůli tomu. Jsme tenkrát v tom listopadu osmdesát devět (.) se v Praze začly dít věci a vlastně to všechno studenti že. Takže mezi studentama to bylo hned že a my protože z gymnázia všichni chodili na vysoké školy (.) takže ti studenti co odešli vlastně ten rok že, tak samozřejmě chodili za náma že a vykládali to. Nějaké různé letáky z Prahy přijely (.) no a ředitel mě tam nechtěl pustit. To byl strašný komanč. No ale tenkrát v Mladé frontě vyšlo (.) „socialistický svaz mládeže stojí za studenty“ jo, tak jsme „to není možné, proč nás nechce pustit“ a to (.) a tak jsme se sebrali ze školy, asi pět a šli jsme na okresní výbor socialistického svazu mládeže. To byla sranda čoveče. Jsme tam byli deset minut a přijela estébé (míněno StB). On ten předseda toho okresního výboru socialistického svazu mládeže na nás zavolal Státní bezpečnost (.) že jsme podvrtní živlové (smích) (...). Takže to bylo takové zajímavé, no ale nakonec to dopadlo dobře že. I v tom komunistickém severomoravském kraji se probudila demokracie že. Takže začly tady to ty demonstrace, co byly v Praze, tak tu to bylo v menším, to bylo ve všech městech po republice. Tak jsme v Místku na náměstí cinkali klíčema a (.) potom v devadesátém roce nebo po (.) jak zvolili Havla prezidenta na to první volební období.“ (Evžen, 47 let)

Bývalý horník Svatopluk, který byl z dotazovaných aktérů nejstarší a který nastoupil na šachtu již začátkem sedmdesátých let, vzpomínal na revoluci se značnou hořkostí, což pravděpodobně souvisí s nutností odejít ze šachty v roce 1989 v souvislosti s naplněním expoziční doby. V jeho vyprávění lze vyzorovat také stopy smutku a naštvání kvůli utlumeným dolům na Ostravsku. Nakonec taky konstatuje, že se za socialistického režimu

měl dobře a to zejména díky nižším cenám. Ty porovnává s dnešními cenami, zároveň však nebere ohled na výši dnešních a tehdejších platů:

„Vůbec jako co se změnilo, ti, co štěrkali těma klíčema říkali dostaneme se do toho ven na dovolenou, nedostanu se, bo na to nemám, jsem rád, že vezmu důchod, zaplatím byt, zbydou mi jakési prachy na ten, no a ti co zbohatli kura, tak taky by mě zajímalo, kde Bakala vzal na ty doly kura a kam to dotáh no a já jsem zvědav kde to vůbec, že chtěou zrušit všechny šachty kurnik jo. A odkud to uhlí budou brát (.) z Polska, v Německu (.) my tu máme ještě uhlí dost. A dneska když se někdo chce vyučit horníkem, tak musí do Polska. Žádné učiliště není jako, máme tady Vítkovice a to je všechno jako, žádný podnik tu není, co je český, vždycky jakási cizí v tom, já říkám, já jsem se neměl špatně za komunistů jako. Za byt jsem platit, co jsem bydlel ve Výchovicích s pěti děckama sto padesát korun a dneska za ten byt platíš třináct tisíc.“ (Svatopluk, 66 let)

Rozhořčení nad zavřenými doly projevil v rozhovoru také bývalý horník Prokop: *„že tady toto nefunguje tak, jak by mělo fungovat, že ten stát to vzal pod sebe tím stylem že, aby to postupně všechno šlo do kytek jo protože kdyby chtěli, tak tam ta kvalita toho uhlí je jo a ty Lazy neprohloubili, takže to zavřeli a tam se už vlastně ty ostravské sloje se těžily, takže už jako nevím no, nevidím do toho, to snad nikdo asi že, nějaká ta jejich politika taková slavná.“ (Prokop, 49 let)*

Zde je nutné brát ohled na to, že rozhovor s panem Prokopem proběhl necelé dva měsíce po zavření Dolu Lazy, kde pracoval až do samého konce v roce 2019. Pan Prokop se v době uskutečnění rozhovoru zároveň nacházel v nelehké sociální situaci. V důsledku práce na dole má totiž poškozené zdraví, což mu pak činilo problémy při hledání nové práce, jak říká: *„Kde přijdu, ukážu zdravotní dokumentaci „nezlobte se“, na pracáku mi říkala, že napíšeme vrátný nebo ostraha objektu, kde mě vezou že.“* Jeho zdravotní stav však bohužel podle vyšetření nebyl tak vážný, aby dosáhl na rentu: *„(...) ted' dělám na pile a čekám až (.) protože mně našli na těch plicích nález, ale na rentu to není (...).“*

Nepříliš pozitivní pohled na změny, které nastaly po roce 1989, podal také horník Mojmír: *„Nebo třeba tak vím, že po revoluci to bylo osmdesát devět v nějakých těch začátcích těch devadesátých roků, jak se proslýchalo, jak se soukromníci starali o své zaměstnance jo nebo jak to začalo chodit zprávy jo, že se budete mít jak prasata v žitě jo takže, vůbec, nebo z mého pohledu pro normální nebo nevím, jestli můžu říct, že jsem normální člověk, pro takové dělníky i myslím, že to nebyla pravda a není to pravda do dneška jo. Co dneska oni dělají, tak to si myslím, že je takové, to je možná pro ty bohaté lidi udělané nějak nevím úmyslně, nevím, neumím vyprávět, jenom tak nějak mluvím za sebe.“ (Mojmír,*

51 let) nebo horník Petr, který vzpomíná, jak se po revoluci změnilo chování managementu: „*Hodně, co si vzpomínám tak, že funkcionáři začali být takoví vlezdoprdelky a půl roku předtím tak řval, buzeroval (.) a hodně jich aji odešlo, protože nevydrželi s těma lidma. Bylo vidět, že psychicky to nedávají.*“ (Petr, 51 let)

Podobné vzpomínky má i pan Prokop, kterému se nelíbilo, že si po revoluci museli na pracovišti začít vykat s nadřízenými: „*takže prostě jo, a co se změnilo, no to si potom každý vyskakoval každý to a každý to (.) kdysi na šachtě neexistovala, že bych s ředitelem si vykal, dneska oni přijdou, jsem přišel ke směn mistrovi „když někde vejdu, tak si sundám čepici dolů“ a už jsem říkal v duchu ty debile jeden debilní, jo prostě už jsem měl názor na toho člověka, že nájednou se z něho něco stalo jo. To si začli ti vyšší vykat jo a že není taková důvěra k tomu člověkov, jak to kdysi bylo (...).*“ (Prokop, 49 let)

Výrazně lepší vzpomínky na porevoluční změny měl horník Horymír, kterýžto se jako vedoucí úseku musel daleko více angažovat ve straně. Jako hlavní výdobytek revoluce je podle něj svoboda a že se nemusí podřizovat žádné straně. Jak sám uvádí: „*(...) kádrování byli vedoucí jo čili já jsem každý rok chodil na kádrování, kdy mě tam kádrowali moji podřízení jo, což bylo úplně nesmyslné jako to (.) a chodit na schůze se muselo a různě takové a angažovat se jo čili to bylo nepřijemné jako. Já na to vzpomínám úplně vždycky jako (.) dneska je fakt svoboda, nemusím se podřizovat nějaké straně jo jako (...) já za sebe můžu říct, že nebylo líp, nebylo (.) ta svoboda tu nebyla, nemohli jsme nikde vyjet nic to jako, člověk přes ty hranice, bál se (.) to bylo šílené (...).*“ (Horymír, 60 let)

Pozitivně hodnotí období po revoluci také horník Jarmil, který oceňuje možnost svobodného odcestování a širší nabídku zboží: „*Ale jinak, tak jak jsme to prožívali, já jsem to taky tak nějak, že bych byl v nějaký euforii skákal nebo to by, no byl jsem rád, že (.) člověk čekal, že bude nějaká změna k lepšímu. Někaký uvolnění (.) svým způsobem nastalo taky že. Hlavně materiálně, začalo se vozit věci, videa televize jo. Potom někteří se dostali aji do světa, začali jezdit po světě (...).*“ (Jarmil, 56 let)

Propad statusu horníka

V souvislosti s privatizací OKD a útlumem hornictví na Ostravsku došlo k zavírání jednotlivých dolů, propouštění řady zaměstnanců a také ke ztrátě prestiže hornického povolání. Aktéři se shodují, že hornické povolání již nemá žádnou perspektivu. Jak říká horník Horymír: „*Dneska to je vlastně k smíchu, dneska to je na dožití tam (.)*“ (Horymír, 60 let). Dle pana Horymíra dnes lidé pracují na šachtě především proto, že díky tomu budou moci odejít do předčasného důchodu: „*(...) dneska je výhoda ta, že vlastně když máte určitý počet směn zafáraných tři tisíce tři sta, tak můžete jít do důchodu předčasného*

v pětapadesáti a v pětasedmdesáti do řádného jo čili já už třeba jsem důchodce že. Mám šedesát roků jo, takže tři roky jsem v důchodě, беру důchod, samozřejmě dělám dál (.) což je výhodně, čili proto se spousta lidí tam drží, kteří ještě chybí jim pár šichet, tak aby si to (.) nebo pár (.) no dodělali, aby mohli jít opravdu v těch pětapadesáti nebo padesáti sedmi ať už odkudkoli můžou jít do důchodu, což je jedna z výhod, které zůstala jo.“ (Horymír, 60 let)

Ztrátu prestiže hornického povolání aktéři silně pociťují. Horník Mojmir ji například spojuje především s nízkým finančním ohodnocením: *„Kdysi tam byly peníze, dneska už ani ne (.) není to takové (.) co třicet tisíc co to je (...). Ono v dnešní době, jak někomu řekneš, že si horník, tak se ti vysměje. Za ty peníze robít říkám jako jo to není žádná sláva.“* (Mojmír, 51 let)

Stejného názoru je také pan Prokop, který dokonce uvádí, že dnes se horník skoro až stydí říct, že je horníkem: *„Dneska už tak jako se člověk ne stydí, ale prostě jako (.) už není to kdysi „kurva, robíš na šachtě, máš peněz jak šup“, dneska už to není (...) v té době to fakt bylo na úrovni to hornictví jo. Dneska už je to takové všechno potlačené, no tak nějak jsem tomu (.) jako hlavně, hlavně tam šlo o ty finance v té době, tak to řeknu jako jo.“* (Prokop, 49 let)

Že se o horníky staral bývalý režim daleko lépe, potvrzuje také pan Evžen: *„A po revoluci, jak to komunisti přeháněli s tou péčí o dělníky, tak po revoluci se to obrátilo a dělníci nedostali nic (.) si nic nezaslouží a dneska teprve přichází to, že ty firmy nemají lidi. Tak se snaží o ty dělníky starat že. Nabízejí různé benefity, které byly za komančů automaticky (...). Ale jako co se týče té péče, víš jak byla to vláda lidu a dělnická třída měla zelenou ve všem, takže jako o ty dělníky bylo postarané daleko líp než dneska.“* (Evžen, 47 let)

Přestože se aktéři shodují, že došlo k propadu hornictví, vnímají jej někteří pořád jako důležité a kdyby mohli, šli by na důl znovu pracovat. *„Já jsem měl v průměru těch třicet, pětatřicet jo, ale to jsem byl na postu těžba nebo ražba že jako neměnil bych, kdybych měl možnost, tak okamžitě jdu zpátky.“* (Prokop, 49 let)

„A vrátil bych se klidně zpátky klidně, mě ta práce bavila. Možná i dobře, že řekla tehdy v tom osmdesátém druhém ta učitelka kuchařů je dost, půjdeš na šachtu (...) jsem kolikrát uvažoval, jsem třeba aji kontaktoval některé lidi, říkali „není problém, přijď“ (...).“ (Petr, 51 let) U horníka Petra se hrdost na hornické povolání projevuje nejsilněji, což mimo jiné dokazuje také množství vzpomínkových předmětů na šachtu: *„Mám hornický oblek, přilbu, kahan a hlavně ty noviny (.) já jsem uvažoval, jestli to mám vzít sebou, ale říkal jsem*

nebudeme se tím probírat.“ (Petr, 51 let) nebo způsob, jakým popisuje loučení se s hornickým povoláním: „Špatné. Jsem zapil. Do dneška mám tak dvakrát třikrát za týden sen (...). “ (Petr, 51 let)

Kus hornictví si však doma uchovávají i další aktéři: „Já mám to, co se kdysi prodávalo, kahan (přináší a ukazuje), mám ještě jeden ten kahan velký, jenomže ten je zapnutý do zásuvky a musím tam vyměnit vypínač, bo mi nefunguje. A jinač mám aji pověšenou vlaječku, Staříče mám a mám aji vlajku a tu je zachranář Radvanice, to jsem získal (odchází do kumbálu, kde je má vyvěšené). To jsem na burze tadyto kupil (zpátky u kahanu), bo tam kdosi vyrazil důl Staříč a to se normálně prodávalo jakože zbiječka.“ (Svatopluk, 66 let)

„Jediné, co mi zůstalo, tak jsou tamty krýgle (.) si neviděla? To vlastně zavedli znovu ty šachtáky, to jsme dostávali, jsem byl vlastně (.) šachták je o tom, že se pije pivo a zpívali se písničky a kraviny a sranda, no a vždycky jsme na to měli speciální kriglík a to jsem si mohli vzít.“ (Evžen, 47 let)

3. 1. 7 Vzpomínky na Ostravu a proměny Ostravy po roce 1989

Útlum a zavírání dolů po roce 1989 se promítl také do charakteru města Ostravy. Hornictví již téměř třicet let není součástí města, stále však jeho duch přežívá v nejrůznějších památkách, muzeích a především v hlavách aktérů.

Bývalý horník Evžen například uznává, že Ostrava sice nemá moc historických památek, za to má řadu industriálních budov, které Ostravě dodávají její kouzlo: „Jako nemáme žádné historické památky, Ostrava není zas tak staré město že jak jiné, Praha, Brno, Olomouc jo a to jsou zas města, které mají svou historickou váhu že, ale tady tím, že se tady našlo to uhlí a průmysl to tak strašně rychle předělal ten kraj že (.) tak to má své kouzlo industriální a když jdeš po té Ostravě, tak to nacházíš věci, které nikde jinde nevidíš že. Jako je krásné se projít (.) jako když si zajdeš na Bazaly jo a projdeš si tu Slezskou část Ostravy, tam jsou vilové čtvrti jo a už za komančů se tam stěhovali prominenti jo a, ale tam jdeš a tam, tam je bývala šachta, tam je bývala šachta, na každém rohu je nějaký bývalý důl jo, protože tam vlastně na tom kopci ty sloje vycházely až na povrch, takže tam se to rozvrtávalo nejvíc. Takže jako to je takové zajímavé.“ (Evžen, 47 let)

Z rozhovoru s Evženem lze vyzorovat, že má k Ostravě velmi niterný vztah. Povídání o Ostravě totiž věnoval rozsáhlé pasáže. Oceňuje například, že v lidech stále přežívá druh komunikace typický pro horníky: *„A je to takové víš jak, každý o tom mluví (.) tady ti lidi jsou úplně jiní jak v Praze, Brně, tady jsou takoví (.) když se díváš na nějaké pořady já nevím co to je (.) Prostřeno a takové blbosti (.) jak je to z Ostravy, tak ti lidi se*

chovají k sobě úplně jinak, taková férovější, přímí. Když se ti něco nelíbí, tak to řekneš na přímo a nikoho (.) jako jasné lidi jsou různí všude, ale tady si myslím, že je takových méně zákulisních čachrů, prostě se ti něco nelíbí, tak to řekneš na plnou hubu ne a je to takové (...).“ (Evžen, 47 let)

Zároveň se Evžen raduje z toho, že se průmyslové dědictví Ostravy uchovává a že se tak lidé mohou dozvědět více o industriálních dějinách Ostravy: *„Teďka se spravujou ty dolní Vítkovice, to je něco úžasného, ten kus té historie a jak se to teďka postupně spravuje, tak je to čím dál hezčí že, teďka spravujou tu koksovnu bývalou. To bude úžasně pro ty lidi, které neznají tu historii a teďka uvidí, jak to fungovalo všechno a že tenkrát ten Rotschild to byl takový koumák, že to všechno udělal na jednom místě, že se těžilo uhlí, vyráběl koks a hned se vyrábělo železo a ocelárna byla kousek dál že nebo jak jedeš přes Staré Vítkovice, že jsi vlastně v továrně celou dobu že to je (...).*“ (Evžen, 47 let)

Stejně jako Evžen i Bedřich zmiňuje, že se mu na Ostravě líbí specifický způsob komunikace obyvatel města¹²⁸: *„No já jsem takový patriot Ostravy, že bych se asi asi neodstěhoval odsud no, mám tady spoustu přátel no, je to takové rázné město, rázovité, ty lidi jsou taková jakoby přímí, otevření, někdy až moc, no se mi tady prostě líbí. Samozřejmě já se cítím jako světoobčanem, můžu být kdekoli ve světě, ale jako (.) tady se mi líbí.“* (Bedřich, 58 let)

Horník Mojmír již z Ostravy tak nadšený není, nelíbí se mu, jakým směrem se Ostrava vyvíjí. Poukazuje především na vylidněné centrum a stoupající počet obchodních center. Přesto říká, že je v Ostravě rád: *„Nevím, co se mi na ní líbí, ale jsem tam rád. Jako určitě se změnilo proti tomu, jaká byla. K lepšímu? To je věc názoru. Z mojího pohledu si myslím, že moc k lepšímu ne. Třeba se mi nelíbí, že to centro té Ostravy nějak vylidnili. Postavili samé markety že tam máš Tesco a teď ta Karolíny a veškeré menší obchody v tom centru co byly butiky, tak se to zrušilo tím pádem že.“* (Mojmír, 51 let) Také on vyzdvihuje industriální památky Ostravy, návštěvu by vzal například do hornického muzea Landek park nebo Vítkovického areálu, aby poznali, co dělá nebo spíše dělalo Ostravu Ostravou: *„Tak asi Landek, do Vítkovic na ty vysoké pece podívat se. To je taková, takové symboliky Ostravy.“*

¹²⁸ To, že se způsob komunikace typický pro horníky odráží v obyvatelích současné Ostravy, zmiňuje také sociolog Lubor Hruška v reportáži České televize. Před 20 lety skončila v Ostravě těžba uhlí. Duch hornictví nezmysel. *Česká televize*, 2014. [online]. [Cit. 5.8.2020]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/moravskoslezsky-kraj/1027514-pred-20-lety-skoncila-v-ostrove-tezba-uhli-duch-hornictvi>

Tam možná tam zjistíš, tam asi ty vysoké pece nevím, jak bych to řekl, poznáš pojem, co je Ostrava nebo něco takového no. A Landek, tam, jak sfáráš alespoň taková lehčí ukázka čtyry metry pod zem, ale pěkně to je udělané.“

Stejně jako aktér Mojmír, také pan Horymír kritizuje vylidněné centrum a s nostalgií vzpomíná, jak bylo kdysi centrum plné lidí. Dodává však raději, že to neznamená, že za socialismu bylo lépe „*nepříjemné je to, že to centrum je takové špatné, že to je bez lidí že to je tragédie. Bylo to jiné, více se chodilo do toho centra, Dům potravin tam byl že Dům ryb že, to tam je, ale je to všechno zavřené jo nebo je tam herna, kdysi se hodně chodilo že mléčný bar a takové. Na Černou louku se chodilo, furt se pořádali různé koncerty nebo výstavy, ale nechcu říct, že bylo líp to ne.“* (Horymír, 60 let)

Aktéři se shodují, že pokud se něco na Ostravě změnilo k lepšímu po útlumu těžby, tak je to jednoznačně ovzduší a čistota města. Jak říká horník Jarmil: „*Tak ono svým způsobem v tom městě ty šachty to fakt byl problém no. Byla špína hluk provoz. Když si člověk sedne do auta a projede ty Vítkovice, tak svým způsobem projíždí provozem. Jo to si člověk neuvědomí, no a když tam za náměstím tam doprava člověk odbočí, tak to míjí, tam jsou jenom vrata a to je jak kdyby to bylo v továrně. Pro město to určitě bylo dobře jo, každý má na to jiný názor, ale určitě tomu městu to prospělo, Ostravě to prospěla stoprocentně. Jo kdysi a dnes Ostrava je jinde. A tak člověk jak to města poznal už v té době, tak první dojem byl pochmurný jo špinavé město, smrad všude.“* (Jarmil, 56 let) nebo horník Horymír: „*jako můžu říct, že oproti tomu jak jsem tu byl jako dítě třeba v těch šedesátých letech, co se týká té ekologie, to bylo strašné, jak v tom Přívoze jsem bydleli, to bylo hrůza to jako tam bylo to Ostramo, ty rafinérie, teď tam byla koksovna jo, Vítězný únor, chemička, to bylo hrozné to jako ovzduší, jak dneska nadávají ti ekologové, tak to tak to jak jste kdysi chodila po Ostravě, tak to Češi, ne Češi, Ostraváci mhouřili, jo to bylo tolik prachu všude jo, koksovna byla uprostřed města že Karolína, to bylo špíny všude prachu jako, to jako můžu říct, že dneska to je úplně jinde jako jo, do Ostravice kdybyste dala nohu, tak Vám odpadne jo to byla sam kyselina a benzoly a já nevím co všechno a dneska tam chytají ryby jo, to je úplně nevěřitelné čili po té stránce ekologické bych řekl se to zlepšila (...)*“ (Horymír, 60 let)

4 Závěry

Nejtransparentnějším životním tématem zkoumaných aktérů je jednoznačně jejich práce. Většina aktérů strávila na šachtě přes dvacet let, a hornictví se tak stalo ústředím jejich života. Přestože komunistická propaganda postavila hornictví na pomyslný piedestal a proklamovala, jak moc je pro společnost důležité, motivace aktérů pro výběr hornického

povolání byly odlišné. Nejdůležitějším faktorem při výběru povolání se vedle úlevy od vojenské služby, špatných studijních výsledků a hornické tradice stala jistota materiálního zajištění. Ačkoli motivace pro výběr povolání nesouvisely s proklamovanou prestiží hornictví, podařilo se komunistické propagandě přece jen mýtus důležitosti hornické profese zakořenit do myšlení aktérů. Aktéři povětšinou pocívali při vyprávění hrdost na své ať už bývalé či současné povolání, a prestiž hornictví byla pro ně vyjádřena finančním ohodnocením profese. Ve stínu vzpomínek na práci pak stojí vzpomínky na dětství, seznámení s životní partnerkou a rodinu. Zatímco vzpomínkám o práci věnovali aktéři rozsáhlé pasáže, při vyprávění o rodině a dětství byli často aktéři zdrženlivější. Zdá se proto, že tyto etapy života pro ně nebyly až tak důležité jako jejich pracovní život.

Sametovou revoluci pak vnímali aktéři různě, většina z nich se jí nechtěla aktivně účastnit a myslí si, že revoluce nepřinesla to, co měla, tedy zlepšení životních podmínek. Dnešní režim tak často aktéři nehodnotí jako lepší, protože vidí sociální jistoty minulosti. Na druhou stranu si však aktéři cení dnešní svobody nebo lepšího zásobování.

Z rozhovorů také vyplynulo, že si všichni aktéři uvědomují, že dnes již hornictví nemá žádnou perspektivu a pomalu se stává minulostí. Doby, kdy bylo hornické povolání stavěno na první příčku v hierarchii hodnot společnosti, jsou již dávno pryč, avšak duch hornictví stále je, a ještě asi dlouho bude přítomen v mentalitě aktérů, ale také v charakteru města Ostravy.

5 Seznam použité literatury a zdrojů

Literatura

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť*, Praha: Prostor, 2001.

ASSMANN, Jan: Kolektivní paměť a kulturní identita. In: KRATOCHVIL, Alexander, (ed.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015. ISBN 978-80-7470-109-2.

BAKALA, Jaroslav. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. ISBN 80-85491-39-7.

ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. ISBN 80-7342-016-3.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0139-7.

HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a Marie JAISSON, ed. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. Klas (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-016-2.

- HEDVÁBNÝ, B. a kol. *Od nálezu uhlí po útlum těžby na Ostravsku – 1. část*. Ostrava: Klub přátel Hornického muzea OKD v Ostravě, 2001.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty pedagogických a filozofických fakult studijního oboru učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů - dějepis*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství). ISBN.
- JEMELKA, Martin. *Z havířských kolonií, aneb, Jak se žilo havířským rodinám*. Ostrava: Repronis, 2008. Ostravica. ISBN 978-80-7329-185-3.
- JIRŤÍK, Karel. *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. V Ostravě, 1963-1985 >.
- JIRŤÍK, Karel: Postrádáme etnografickou a folkloristickou monografii o životě a kultuře lidu v OKR. In: *EDICE- HORNICTVÍ VČERA, DNES A ZÍTRA (13)*. Sborník přednášek, Mgr. Oldřich Klepek. Ostrava: KPHMO, 2009.
- MYŠKA, Milan a Ctibor NEČAS. *Čtení o Ostravě*. Ostrava: Krajský výbor Čs. společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, 1964. Knihovna Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí.
- NORA, Pierre: Mezi pamětí a historií: problematika míst. In: MAYER, Françoise, BENSA, Alban a HUBINGER, Václav (ed.). *Antologie francouzských společenských věd: politika paměti*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 2010.
- RYŠKOVÁ, Michaela, TELAŘÍK, Libor: Hornické kolonie Ostravsko-karvinského revíru. In: *EDICE- HORNICTVÍ VČERA, DNES A ZÍTRA (13)*. Sborník přednášek, Mgr. Oldřich Klepek. Ostrava: KPHMO, 2009.
- ŠUBRT, Jiří, MASLOWSKI, Nicholas a LEHMANN, Štěpánka: Maurice Halbwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti. In: *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2689-5.
- VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN 978-80-87398-22-7.
- VANĚK, Miroslav, ed. *Obyčejní lidé--?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a intelligence*. Praha: Academia, 2009. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-1791-8.
- VOPASEK, Stanislav. *Dějiny hornictví, aneb, Jak to bylo s uhlím na Ostravsku*. Ostrava: Repronis, 2005. Ostravica. ISBN 80-7329-099-5.

Ústava Československé socialistické republiky. Hlava první. Společenské zřízení. Čl. 1.
Ústavní zákon ze dne 11. července 1960, 100/1960 Sb

Elektronické zdroje

1. máj – svátek práce. *Totalita*. [online]. 2020 [cit. 09.07.2020]. Dostupné z:
<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/1maj.php>

25 let od ukončení těžby uhlí v ostravské dílčí pánvi. *ZDAŘ BŮH.CZ*, 2019 [online]. [Cit. 1.8.2020]. Dostupné z: <https://www.zdarbuh.cz/reviry/okd/25-let-od-ukonceni-tezby-uhli-v-ostravske-dilci-panvi/>

Charakteristika okresu Ostrava-město. *Český statistický úřad*. [online]. Aktualizováno dne: 03.05.2019 [Cit. 1.8.2020]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xt/charakteristika_okresu_ostrava_mesto

Fakulta humanitních studií. Co je orální historie? *Orální historie – soudobé dějiny* [online]. Poslední změna: 8. prosinec 2014. [Cit. 16.7.2020]. Dostupné z: <https://ohsd.fhs.cuni.cz/OHSD-42.html#:~:text=Or%C3%A1ln%C3%AD%20historie%20jako%20jedna%20z,informac%C3%AD%20o%20ur%C4%8Dit%C3%A9%20historick%C3%A9%20ud%C3%A1losti.>

MYŠKA, Milan. K vymezení ostravské průmyslové oblasti. *Český lid*. [online]. 1966, 53 (14) [cit. 30.7.2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/pdf/42699129.pdf>

Ostravsko-karvinská uhelná pánev. *OKD* [online]. © 2012. [Cit. 30.7.2020]. Dostupné z: <https://www.okd.cz/cs/tezime-uhli/ostravsko-karvinska-uhelna-panev>

Ota Šik a jeho ekonomická reforma. *Dějiny v pohodě*, 2013. [Cit. 1.8. 2020]. Dostupné z: <http://www.dejinyvpohode.cz/Articles/1218-2-Ota+Šik+a+jeho+ekonomicka+reforma.aspx>

Před 20 lety skončila v Ostravě těžba uhlí. Duch hornictví nezmizel. *Česká televize*, 2014. [online]. [Cit. 5.8.2020]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/moravsk-oslezsky-kraj/1027514-pred-20-lety-skoncila-v-ostrave-tezba-uhli-duch-hornictvi>

SKALNÍKOVÁ, Olga. Hornické slavnosti na Ostravsku v 19. a na počátku 20. století. *Český Lid*. [online]. 1966, 53 (5). [cit. 09.07.2020]. Dostupné z www.jstor.org/stable/42702405

VLČEK, Tomáš: pětiletky - plánování ekonomiky. *Totalita*. [online]. [Cit. 16.5.2018]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/petiletky.php>

Další zdroje:

Černé zlato [dokument]. Režie Bára Kopecká a Jakub Režný. Česká republika, Česká televize, 2018.